

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Psikoloji Anabilim Dalı

Psikoloji Bilim Dalı

YUNUS EMRE'NİN ŞİİRLERİNİN PİTİRİM
ALEKSANDROVIÇ SOROKİN'İN ÖZGECİLİK
TEORİSİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Yakar ALMACAK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Arzu SOMAY

İstanbul - 2021

TEZ TANITIM FORMU

ADI SOYADI : Yakar ALMACAK
TEZİN DİLİ : Türkçe
TEZİN ADI : Yunus Emre'nin Şiirlerinin Pitirim Aleksandroviç Sorokin'in Özgecilik Teorisi Bağlamında İncelenmesi
ENSTİTÜ : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
ANABİLİM DALI : Psikoloji Bilim Dalı
TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans
TEZİN TARİHİ : 07.07.2021
SAYFA SAYISI : 82
TEZ DANIŞMANI : Dr. Öğr. Üyesi Arzu SOMAY
DİZİN TERİMLERİ : Yunus Emre, Psikoloji, Sosyal Psikoloji, Özgecilik, P. A. Sorokin.
TÜRKÇE ÖZET : İnsanı, insan duygularını, düşüncelerini, neden ve nasıl değiştiğini inceleyen sosyal psikolojinin önemli kavramlarından birisi de özgecilik kavramıdır. Özgecilik başkalarının iyiliği için elinden geleni esirgememe durumudur. İnsanda sevgi; özgecilik ve yaratıcılık potansiyelini yükseltebilecek metotları keşfetmeyi amaçlayan sosyolog P.A. Sorokin'e göre varılması gereken yöntem daha ne kadar özgeci olabilmek gayesi taşımaktır. İnsan zihni; ideaları, inançları, zevkleri, ahlak ve estetik değerleri kapsamaktadır.
DAĞITIM LİSTESİ: 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Yakar ALMACAK

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Psikoloji Anabilim Dalı
Psikoloji Bilim Dalı

YUNUS EMRE'NİN ŞİİRLERİNİN PİTİRİM
ALEKSANDROVIÇ SOROKİN'İN ÖZGECİLİK
TEORİSİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Yakar ALMACAK

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Arzu SOMAY

İstanbul - 2021

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının ederlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin/projenin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez/proje olarak sunulmadığını beyan ederim.

Yakar ALMACAK

.../.../2021

T.C.

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yakar ALMACAK “Yunus Emre'nin Şiirlerinin Pitirim Aleksandroviç Sorokin'in Özgeçelik Teorisi Bağlamında İncelenmesi” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan _____

*Dr. Öğr. Üyesi Arzu SOMAY
(danışman)*

Üye _____

Dr. Öğr. Üyesi Tuncay BARUT

Üye _____

Dr. Öğr. Üyesi Fatih BAL

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... /.../2021

Prof.Dr. İzzet GÜMÜŞ
Enstitü Müdürü

ÖZET

İnsanı, insan duygularını, düşüncelerini, neden ve nasıl değiştiğini inceleyen sosyal psikolojinin önemli kavramlarından birisi de özgecilik kavramıdır. Özgecilik başkalarının iyiliği için elinden geleni esirgememe durumudur. İnsanda sevgi; özgecilik ve yaratıcılık potansiyelini yükseltebilecek metotları keşfetmeyi amaçlayan sosyolog P.A. Sorokin'e göre varılması gereken yöntem daha ne kadar özgeci olabilmek gayesi taşımaktır. İnsan zihni; ideaları, inançları, zevkleri, ahlak ve estetik değerleri kapsamaktadır. Tinsel olgular, insan kişiliğinde en etkili olguları oluşturmaktadır. Bu noktada insan kendi benliğini ikinci plana atıp, başkalarının iyiliğini ön plana alma noktasında en etkili olgu olmuştur. On üçüncü yüzyılın ikinci çeyreği ile on dördüncü yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'da yaşayan ve dünyaca bilinen mutasavvıf ve şair olan Yunus Emre şiirlerinde; barış, dostluk, birlik, beraberlik, nefesine hâkim olma, yardımseverlik, kötülükten uzak durmak ve iyiye yakın olmak gibi konuları ele almıştır. Bu çalışmada ilk olarak Yunus Emre'nin şiirleri Sorokin'in özgecilik teorisi açısından ele alınmıştır. Bu tez çalışmasında psikoloji, sosyal psikoloji ve sosyolojinin kuramsal ve uygulama alanına bulunduğu katkılar tespit edilmiştir. Bu araştırma nitel araştırma yöntemi kullanılarak yürütülmüş bir çalışmadır ve doküman incelemesi tekniği çerçevesinde elde edilen veriler içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Yunus Emre'nin Divan'ı ve Risâletü'n-Nushiyye isimli mesnevisindeki şiirlerinin evrensel boyutlarına ulaşılarak Sorokin'in özgecilik teorisine ve özgecilik manasına ne kadar uyumlu olduğu bu tez kapsamında tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Psikoloji, Sosyal Psikoloji, Özgecilik, P. A. Sorokin.

SUMMARY

Altruism is one of the major concepts of social psychology that examines human beings, human emotions, thoughts and why and how they change. Altruism is the unselfish regard for or devotion to the welfare of others. According to sociologist P.A. Sorokin, whose purpose was to discover methods that can increase the potential of love, altruism and creativity in human beings, the goal to be reached is aiming to be more altruistic. The human mind encompasses ideas, beliefs, tastes, morals, and aesthetic values. Spiritual phenomena are among the most influential ones in terms of human personality. They are the most effective phenomena in terms of placing one's own self in the second plan and prioritizing the well-being of others. World-renowned poet Yunus Emre, who is thought to have lived in Anatolia between the second quarter of the thirteenth century and the first quarter of the fourteenth century, addressed peace, friendship, unity, solidarity, self-control, benevolence, being far from evil and being close to good in his poems. In this study, firstly Yunus Emre's poems will be discussed in terms of Sorokin's altruism theory. It is believed that this study will contribute to certain fields such as psychology, social psychology, and sociology in theoretical and practical aspects. This research is conducted using qualitative research method and the data obtained within the framework of document analysis technique were evaluated as per content analysis. As a result of this study, it is understood how well Yunus Emre's "Divan" and his poems in his Mesnevi called "Risâletü'n-Nushiyye" reach universal dimensions and are compatible with Sorokin's altruistic personality and concept of altruism.

Keywords: Yunus Emre, Psychology, Social Psychology, Altruism, P. A. Sorokin.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vi
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Araştırmanın Problemi	3
1.1.1. Alt problemleri:.....	3
1.1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
1.1.3. Varsayımlar	4
1.1.4. Sınırlılıklar	4
1.1.5. Yöntem.....	4
1.5.1.1. Araştırmanın Modeli.....	4
1.5.1.2. İncelenen Eserler- Dokümanlar	5
1.5.1.3. Verilerin Toplanması- Verilerin Analizi	5

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İnsan	7
2.1.1. İnsanın Tanımı	7
2.1.2. Felsefi Açıdan İnsan	8
2.2. Yunus Emre Yaşamı ve Eserleri	9
2.2.1. Yunus Emre Kimdir?	9
2.2.2. Yunus Emre'nin Yaşadığı Yüzyıl	11
2.2.3. Yunus Emre'nin Eserleri	13
2.2.4. Yunus Emre'nin İnsan Algısı	13

2.3. Özgecilik	16
2.3.1. Özgecilik Kavramının Tanımı	16
2.3.2. Özgeciliğin Tarihsel Gelişimi	17
2.3.3. Özgecilikle İlgili Diğer Kavramlar	18
2.3.3.1. Olumlu Sosyal Davranış (Prososyal Davranış)	18
2.3.3.2. Empati.....	19
2.3.3.3. Fedakârlık	19
2.3.3.4. Yardımda Bulunma.....	19
2.3.3.5. Masum Sevgi	20
2.3.4. Özgecilik ve Din	21
2.3.5. Özgeciliğin Diğer Bilimlerle İlişkisi.....	25
2.3.5.1. Özgecilik ve Biyoloji	25
2.3.5.2. Özgecilik ve Sosyoloji	26
2.3.5.3. Özgecilik ve Felsefe.....	26
2.3.5.4. Özgecilik ve Psikoloji	28
2.3.5.5. Psikanalitik Kuramda Özgecilik.....	28
2.3.5.6. Ahlaki Gelişim ve Hümanist Kuramda Özgecilik	29
2.3.5.7. Davranışçı ve Sosyal Öğrenme Kuramlarında Özgecilik	31
2.4. Özgecilik ve Egoizm.....	32
2.5. Özgeciliğin Faydaları.....	33
2.6. Pitirim Alexandrovich Sorokin ve Özgecilik Teorisi.....	34
2.6.1. Pitirim Alexandrovich Sorokin'in Özgecilik Teorisi.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUNUS EMRE ve SOROKİN'İN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Bulgular.....	37
3.1.1. Yunus Emre'nin İlahi Aşk Sorokin'in Yüce Aşk	37
3.1.2. Yunus Emre'nin Benlik Kavramı ve Sorokin'in Bilinçüstü Kişiliği	41
3.1.3. Yunus Emre'nin İnsan Sevgisi ve Sorokin'in Özgeci Aşk	47

3.1.4. Yunus Emre'nin Nasihatlerine Özgeci Bakış.....	50
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	61
KAYNAKÇA	64

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Göz. Geç. bs.	: Gözden geçirilmiş basım
Hz.	: Hazreti
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallalahü aleyhü ve sellem
TDK	: Türk Dil Kurumu
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Evrelerinin Tanımlanması	30
---	----

ÖNSÖZ

13. Yüzyıl sonlarıyla 14. Yüzyıl başlarında yaşayan Yunus Emre, Türk dili ve edebiyatı tarihinin en önemli mutasavvıf ve halk şairlerinin arasında yer almaktadır. Tasavvuf kültürü ve edebiyatının Anadolu’da başlaması, gelişmesi ve Türk kültürünün şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Burada yeni bir medeniyet geliştirmesinde ve o dönemlerde Anadolu insanının irfanının ve ruh ikliminin şekillenmesinde önemli katkılar sunmuştur. Yunus Emre, yaşadığı dönem ve günümüze değin Türk toplumu ve diğer toplumlar tarafından fikirleri, hayata bakış açısı, insan ruhunu ve yapısını ele alış şekliyle benimsenmiş ve şiirleri bu yönüyle çokça okunmuştur. Uluslararası olarak 1991 yılı UNESCO tarafından “Yunus Emre Sevgi Yılı” kabul edilerek Yunus Emre’nin insanlığa sunduğu manevi değerler tüm dünyada bir kez daha hatırlanıp ele alınarak kutlanmıştır. Tarih 2021 yılını gösterdiğinde Yunus Emre’nin vefatının 700. yılının olması sebebiyle UNESCO tarafından bir kez daha anma ve kutlama yılı olarak kabul edilmiştir. Böylece Yunus Emre’nin insanlığa hem kültür olarak hem de insan ruhunun manevi gıdası olarak sunduğu katkılar tüm dünyaca ikinci bir kez daha anılarak önemi vurgulanmıştır. Türkiye’de de Cumhurbaşkanlığı tarafından yayınlanan resmi yazı ile bu yıl “Yunus Emre ve Türkçe Yılı” olarak ilan edilmiştir. İnsanın ve toplumun psikolojik iyilik halinin vurgulandığı ve dünyada insan türünün önemli bir pandemik sınavdan geçtiği günümüzde Yunus Emre’nin manevi görüşünü öne çıkarmak bu tez çalışmasının çıkış noktası olmuştur.

Yunus Emre, insanın ruh hali ve duygularını tasavvufa vurgu yaparak, ruhu ön plana çıkararak ve şiirinde ötesine geçerek adeta psikolojiye bir reçete sunmuştur. İnsanı sevmenin Yaradan’dan (Cenâb-ı Allah’tan)ötürü olduğunu dile getirerek tasavvuf erkânıyla yoğurarak arı ve sade bir şekilde şiirlerinde işlemiştir. Yunus Emre’nin şiirlerinin en belirgin özelliği; vermek istediği ana fikri dizelerinde bir çırpıda sade ve anlaşılır bir şekilde insana aktarmasıdır. Özellikle *Risâletü’n-Nushiyye* isimli eserinde; insanların kötü duygularına karşı Yunus Emre’nin deyimiyle nefis, bir diğer ifadeyle psikolojik olarak içlerindeki benliği ve iyi düşünceleri geliştirmek gibi konular üzerinde durmuştur. Yunus Emre’nin şiirleri insanın anlam arayışına yönelik, büyük ipuçları ile karşımıza çıkıp insanlığa rehberlik etmektedir. Öyle ki kibrin karşısında alçakgönüllü olmayı, hoşgörüyü bürünmeyi insanlığın aklına naksetmiştir. Bu tez çalışmasıyla; Yunus Emre

beyitlerinin tasavvufî olarak îsâr yani psikolojik olarak ıstılâh terimi ise ‘özgecilik’ kavramı ile beraber incelenmesi ile günümüz insanına felsefî ve psikolojik olarak bir bakış açısı kazandıracığı düşünülmektedir.

Yüksek lisans çalışması boyunca tez danışmanlığımı üstlenen, tezin planlanmasında ve yürütülmesinde desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen ve akademik dünyada kendime örnek aldığım saygıdeğer hocam Dr. Arzu SOMAY’a sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Yakar ALMACAK

GİRİŞ

İnsanın ruh dünyası karmaşık bir duygu ve düşünce yapısına sahiptir, bu sebepten uzun yıllar boyunca birçok bilimsel disiplinin ve bilim insanının araştırma konusu olmuştur. İnsanın tanımı ve ruh yapısı, bugün hâlâ üzerinde araştırılan başlıca konular arasında yer almaktadır. İlk çağ felsefecilerinden bugüne kadar gelmiş birçok bilim insanı ve düşünürler; insanın varlık sebebini, ahlaki erdemini, duygu, düşünce ve davranışlarını irdelemişlerdir. Fakat hiçbir bilim dalı insanın bu denli karmaşık olan ruh yapısının ne olduğu hakkında tam olarak bir tespit ortaya koyamamıştır. Bu bağlamda insanın ruh dünyasının tam olarak tanımlanması her zaman eksik kalmıştır ve hâlâ araştırmalar devam etmektedir. Buna rağmen araştırmalar hâlâ sürerken bilim insanları tarafından insanın duygu, düşünce ve davranışları kabul edilebilir seviyede yorumlanmıştır.

Sosyal psikoloji alanıyla ilişkili bir kavram olan özgecilik terimi insan davranışlarının değerlendirilmesinde önem arz etmektedir. Özgecilik kısacası kendi çıkar ve menfaatini düşünmeksizin bir başkasının iyiliği için gösterilen çabaların tümüdür. (Günör, 2019, s. 29).Bu noktada unutulmamalıdır ki, insanlar her zaman diğer insanların eylemlerine göre ahlaki ve etik değerlendirmede bulunurlar. İşte özgecilik düşüncesi de insanların eylemlerini ve o eylemlerin nedenlerini ele aldığı için, psikoloji, sosyoloji ve birçok disiplin açısından önemli bir kavramdır.

Pitirim A. Sorokin özgecilik kavramını tekrardan gündeme getirerek araştırmıştır. Sorokin insan benliğini incelerken dört aşamadan bahsetmektedir. Aşamaların en sonuncusu olan bilinçüstü kişilik, özgeci kişiliği oluşturmaktadır. Bu bağlamda tespitlerine kanıt göstermek adına birçok sanatçı ve din adamlarının biyografilerini incelemiştir. Sorokin, özgeciliğin temsilinde öne çıkan kişileri yaratıcı deha olarak açıklamaktadır. Sorokin'in ifade ettiği gibi 'yüce aşk' Yunus Emre'nin deyimiyse 'İlahi aşka' erişen kişilerin benliklerinde; o aşkla yanarak nasıl bir mertebe kat ettiklerini ve mutlak sevgiyi egolarından sıyrılarak ulaştıkları çıkarsız saf sevgi olarak dile getirmiştir. Hallaç ve Gazali'nin sözlerinden örnekle yola çıkarak ve onları yaratıcı bir deha görerek, tasavvuf mistisizmini fedakâr ve özgeci olarak açıklamıştır.

Yunus Emre, tasavvuf mistisizminin önde gelen mutasavvıf halk şairlerinin en önemli temsilcilerinden biridir. Şiirlerinde özgecilikten bahsetmese de Allah'ın sevgisini insanda görmüş ve insanı sevgiye, dostluğa ve ilahi aşka çağırmıştır. “Aşk var gönül yanar / Yumşanır muma döner / Taş gönüller kararmış / Sarp katı kışa benzer.” Yunus Emre, bu beyitle katı acımasız bir kalbe sahip olan insanların; Cenâb-ı Hakk sevgisinden mahrum olduklarını ve hayvandan da aşağı davranışlarda bulunarak taş gönüllü olduklarından söz etmektedir (Tatçı, 2019, s.277).

Bu nedenle tezin araştırmasında; ‘Türk Kültür Tarihi’ açısından önemi olan Yunus Emre'nin şiirleri P.A. Sorokin'in “özgecilik” kavramı bakımından ele alınarak, şiirlerinin özgecilik kavramına kaynaklık edip etmediği tespit edilerek incelenmiştir. Yunus Emre ve P.A. Sorokin'in görüşlerinin karşılaştırılması yapılarak böylesi bir araştırmanın farkındalık sağlayacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEZ ÖNERİSİ VE HAZIRLAMA ESASLARI

1.1.ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

P.A.Sorokin'in bakış açısıyla Yunus Emre'nin şiirlerinde özgecilik kavramı incelenmiştir.

1.1.1. Alt problemleri:

- 1) Yunus Emre şiirlerinde iyilik ve kötülük kavramları nelerdir?
- 2) Yunus Emre'nin şiirlerinde din ve yardım severlik kavramları nelerdir?
- 3) P. A. Sorokin 'in özgeci sevgide ele aldığı kavramlar nelerdir?
- 4) P.A. Sorokin'in özgeci olarak adlandırdığı kişi ve guruplar kimlerdir?
- 5) P. A. Sorokin 'in özgecilik teorisi ile Yunus Emre'nin şiirlerinde ele aldığı konuların benzer özellikleri nelerdir?

1.1.2.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada, Yunus Emre'nin "Divan"ı ve "Risâletü'n-Nushiyye" isimli mesnevisindeki bütün şiirleri incelenerek, Yunus Emre'nin insanı nasıl algıladığı, nasıl bir insan algısına sahip olduğu, insandaki özgeci davranışları nasıl anlamlandırdığı ve şiirlerinde özgecilik kavramını ne şekilde ele aldığı, P.A. Sorokin'in bakış açısına göre incelenmesi amaçlanmıştır.

Yunus Emre'yle ilgili olarak bugüne değin birçok akademik araştırmalar ve çalışmalar yapılmıştır. Yunus Emre'nin insanın özüne ve ruhuna verdiği değer, belirgin bir şekilde şiirlerinde göze çarpmaktadır. Şiirlerinde insanı çeşitli yönlerden ele almıştır ve ayrı ayrı değerlendirmelerde bulunmuştur. Yunus Emre'nin insanı, tüm canlıları, kâinatı sevmeyi temel alan ve onu değerli bulan anlayış motivasyonu günümüz insanına yol göstereceği düşünülmektedir. Bu amaçla; P.A. Sorokin'in bakış açısıyla özgecilik teorisinin Yunus Emre'nin şiirlerinde karşılaştırılıp, benzer noktaları tespit edilmiştir.

Yapılan literatür taraması sonucunda; Yunus Emre'nin eserlerinde yer alan şiiirlerinden, tez konusunu kapsayan özgecılık kavramı irdelenmiştir. Bugüne değin P.A. Sorokin ve Yunus Emre'nin görüşleri akademik tez konusu olarak araştırılıp mukayese edilmediği için tez konusu olarak merak uyandırmıştır. Tez bu yönüyle; psikoloji, sosyal psikoloji ve sosyoloji alanlarına kuramsal ve uygulama boyutunda Türkiye'de ve dünyada ilk olma özelliği ile katkıda bulunulacaktır.

1.1.3.Varsayımlar

1. Faruk Kadri Timurtaş'ın hazırladığı, 'Yunus Emre Divanı'ndaki şiiir dizeleri, Yunus Emre'nin asıl şiiirleri olduğu varsayılmıştır.

2. Abdülbâki Gölpınarlı'nın hazırladığı '*Risâletü'n-Nushiyye*' adlı mesnevi türündeki şiiirleri, Yunus Emre'nin asıl şiiirleri olduğu varsayılmıştır.

1.1.4.Sınırlılıklar

Araştırmayı sınırlayan hususlar şu şekilde ifade edilebilir:

1. Araştırma, Yunus Emre'nin şiiirleri incelenmesi konusunda Faruk Kadri Timurtaş'ın "*Yunus Emre Divanı*" kitabıyla Abdülbaki Gölpınarlı'nın hazırlamış olduğu "*Risâletü'n-Nushiyye*" adlı mesnevideki şiiirler ile sınırlandırılmıştır.

2. Çalışma, Yunus Emre'nin şiiirlerinden hareketle oluşturulan; sevgi, nefis, dostluk, iyilik, kötülük, barış, empati konularının sosyal psikolojik bir kavram olan özgecılık kuramı içinde incelenmesi ile sınırlandırılmıştır.

3. P.A.Sorokin'in özgecılık teorisi ile sınırlandırılmıştır

1.1.5. Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, araştırmanın yapıldığı çalışma grubu, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

1.5.1.1.Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada Yunus Emre'ye ait olan, "*Divan*" ve "*Risâletü'n-Nushiyye*" isimli mesnevisindeki bütün şiiirleri incelenerek, Yunus Emre'nin nasıl bir insan algısına sahip olduğu ve insanların gelişimi için kullandığı ahlaki kavramları,

Sorokin'in özgecilik teorimi ile benzeşip benzeşmediğini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu araştırma, Yunus Emre'nin şiirlerinin incelenmesi esasına dayandığı için nitel araştırma yöntemi kullanılarak yürütülmüştür.

Bununla beraber doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. "Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu tür araştırmalarda, araştırmacı, ihtiyacı olan veriyi, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilir" (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 218).

1.5.1.2.İncelenen Eserler- Dokümanlar

Araştırmanın mahiyetini nitel araştırma modeli kullanılması oluşturmaktadır. Nitel verilerin toplandığı bu çalışmada incelenen eserler, Yunus Emre'ye ait şiirleri içeren eseri hazırlayan Faruk Kadri Timurtaş'ın "Yunus Emre Divanı"nda yer alan 326 şiir ve Abdalbâki Gölpınarlı'nın hazırladığı "Risâletü'n-Nushiyye" isimli Mesnevideki 600 beyitin konuyla ilgili olanları incelenmiştir.

Yunus Emre'nin iki kitabındaki şiir metinleri Sorokin'in özgecilik teorisiyle incelenmiş ve yorumlanmıştır. Yunus Emre'nin şiirlerindeki kavramlar ve özgecilik başlığı altında bulunan alt başlıklar temalara uygun şiirler ve beyitlerden oluşmaktadır.

1.5.1.3.Verilerin Toplanması- Verilerin Analizi

Bu araştırma nitel araştırma yöntemi kullanılarak yürütülmüş ve irdelenmiştir. Nitel verilerin toplanmasıyla elde edilen bu çalışmanın temeli doküman incelemesine dayanmaktadır. Araştırmada doküman incelemesinin bir alt başlığı olan içerik analizi de kullanılmıştır. Araştırmada önce Yunus Emre'nin "Divan"ı ve "Risâletü'n-Nushiyye" adlı Mesnevisindeki tezin konusuyla alakalı olan şiirler tek tek incelenmiş ve özgecilik teorisi hangi konular çerçevesinde ele alındığı tespit edilmiştir. Araştırma verileri toplanırken Yunus Emre'ye ait eser incelemesi ve değerlendirmesi, ayrıca bu konuda yazılan makale ve diğer çalışmalar dikkate alınarak incelenmiştir. Yunus Emre'nin başlıca eserleri olan "Divan" ve "Risâletü'n-Nushiyye" mesnevisindeki metinler, doküman incelemesi ve içerik analizi çerçevesi kapsamında ele alınmıştır. İçerik analizinin tanımı ise şöyledir: "İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde

düzenleyerek yorumlamaktır.” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 259). Şiirler Sorokin’in özgecilik teorisi ana başlığında oluşturulan alt temalara göre tasnif edilmiş, incelenmiş ve yorumlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde araştırmanın kuramsal çerçevesi olan Yunus Emre veP.A. Sorokin'in insan ve özgecilik kavramları üzerinde durulmuştur.

2.1. İNSAN

İnsanın tanımı yapılarak felsefi açıdan ele alınmıştır.

2.1.1. İnsanın Tanımı

İnsan kelime yapısı olarak “ins” kelimesinden Arapça'dan türetilmiştir. İns; “Beşer, insan topluluğu” anlamına gelmektedir. Bu türün dişi ve erkek kişisine insi /enesi veya insan denilmektedir. (Kutluer, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)s. 320).

Türk Dil Kurumu, insanı; “Toplum hâlinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlı” olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu (TDK), 2021).

İnsan yaradılışı, birbiriyle bağdaşmaları mümkün olmayan üç farklı düşünce kümesi etrafında tartışılmaktadır. Birincisi; Yahudi – Hıristiyan inancından gelen Adem, Havva, cennet ve cehennemden kovulma düşüncesini oluşturmaktadır. İkincisi ise; Antik Yunan düşüncesidir. Bu düşüncede her şeyin temelinde yatan insanüstü bir akıl olduğu ve tüm diğer var olanlar arasında yalnızca insanın ondan pay aldığı öğretisini savunmaktadır. Üçüncüsü ise; Doğa bilimlerinin, genetik psikolojinin ve gelenekselleşen insanın yeryüzündeki gelişim ve dönüşümün en son ürünü olduğu fikrini oluşturmaktadır. Bu üç düşünce arasında ortak bir uzlaşma bulunmamaktadır. Bu bağlamda günümüzde doğa bilimsel, felsefi ve teolojik olmak üzere birbiri ile ilintisiz üç antropolojik fikir mevcuttur. Tüm bunlara rağmen günümüzde bile insanın ne olduğu sorusuna ortak bir cevap vermek mümkün görünmemektedir (Scheler, 2020, s.35).

İnsanın varlığını, düşünce yapısını, fizyolojik ve biyolojik yönden inceleyen birçok bilim dalı vardır. İnsanı fen bilimleri fizyolojik yönden ele alırken; sosyal bilimler ise insanı duygu düşünce ve davranışları yönünden ele almıştır. İnsan tıpta fizyolojik bir olgu olarak görülmüşken, sosyolojide toplumu oluşturan bir birey olarak görülmüştür. Psikolojide ise değişik bir benlik sisteminin veya yaratıcılığın ögesi olarak değerlendirilmiştir. Teolojik olarak da Tanrı'nın yaratmış olduğu kusursuz bir canlı olarak kabul edilmiştir(Yıldırım, 2014).

Antropolojide ise '*Homo Sapiens*' adını alan insan, 2,5 milyon yıl önce evrimleştiği düşünülerek zekâyâ ulaştığı, fiziki olarak ayaklarının üzerinde durabilen dik bir görüntüye ulaştığı ve düşündüğünü aktarabilen homo cinsine mensup bir tür olarak varsayılmıştır(Harari, 2016, s.19-20).

2.1.2. Felsefi Açıdan İnsan

Ruhen ve beyin olarak karmaşık bir duygu ve düşünce yapısına sahip bir tür olan insan, uzun yıllar boyunca birçok filozof ve bilim insanının araştırma konusu olmuştur. İnsana dair olan bu karmaşık ruh hali olan sorunsal, bugün bile üzerinde bilimsel olarak çalışılan bir süreçtir. İlk çağ felsefecilerinden bugüne kadar gelmiş birçok bilim insanı ve düşünür insanın varlık sebebini sorgulamıştır. Dolayısıyla hiçbir bilim dalı, insanın bu denli karmaşık ruh ve beyin yapısının tam olarak ne ifade ettiğini saptayamamıştır. Bu yönden insanın ruhen ve beyin olarak tam manasıyla tanımlanması her daim araştırma konusu olmaktadır. Buna rağmen yine de insan; ruh, akıl, duygu, düşünce ve davranışlar yönünden bilimsel olarak genel kabul edilebilir bir görüş düzeyinde anlaşılmıştır.

Antikçağdan bu yana hayata dair politika ve ahlaki etik ile ilgili sorunsalları işleyen filozoflar, insan kavramının tamına yönelik sorular yöneltmişlerdir. İnsan, salt filozofların yani sadece filozofların dikkatini çekmemiştir. Konuya ilgi duyan filozof olmayan düşünce insanlarının da bu konu dikkatini çekmiştir. İnsan fikirleri, insanın ruh dünyası ve benlik yapısıyla ilgili tanımların oluşturduğu merak duyulan soruların üzerinde durulmuştur. Bu nedenle de insan, fikirlerinin öznesi olmuştur. İnsanın varoluş serüveninin yapısına ilişkin merak duyulan sorular, ilk olarak Platon ve Aristoteles ile başlamamaktadır. İnsanın varoluş merakına ilişkin sorular, her dem bir şekilde akla takılan soruların gündeminde yer almıştır. Sokrates'ten önceki filozoflar, kendi fikir dünyalarının konusu olmasa da insana dair sorularla ilgilenmekten geri

durmamışlardır. Bundan ötürü insana dair düşüncelerinin kökenini sofist filozoflardan Thales'e kadar evveliyatı bulunmaktadır. Herakleitos, Parmenides ve Empedokles'in öne sürdüğü düşüncelerde insanın ruh dünyasına ilişkin kimi sorular olsa bile bu düşünürlerin temel tartışma noktalarının, insan kavramı neliği olduğunu söylemek yanıltıcı olur. Platon ve Aristoteles'in yapıtlarında ise, insanın ne olduğuna dair tespitlerin yer alması göze çarpmıştır (Scheler, 2020, s.10).

Sofistler, insan kavramının dayandığı temel ölçütleri fikirlerinin dayanak noktasında ele almışlardır. Bu durumu 'Homo Mensura' (insan-ölçü) yani "İnsan her şeyin ölçüsüdür" şeklinde formüle etmişlerdir (Demirci, 2007, s. 109).

Sokrates insanın ruh dünyasına dair temel sorunları akıl, bilgi, erdem gibi kavramlar üzerinden ele almıştır. Buradan hareketle kalıplaşmış, sorgulanmamış şeylerin üstündeki örtüyü kaldırmış ve kesin gerçeklik belirten şeylere kuşku ile bakmıştır. "Kendim dediğim nedir?" "Onur, erdem, ahlak ve yurtseverlik dediğin nedir?" Sorularına cevap arayarak aslında "İnsan nedir?" Sorularına da cevap aramaya çalışmıştır (Eflatun,2013,s.14).

Platon insanı ele alırken, insan davranışlarıyla alakalı olan ahlaki terimleri sorgulamıştır. Örneğin Eflatun/Platon'a ait olan "*Devlet*" isimli eserinde;"Adil insan kimdir?", "Adil kişi kimdir?" gibi sorulara cevap aranarak bu cevapla ilgili olan "Adalet nedir?" sorusunu da ilişirmiştir. Fakat "Adil insan kimdir?" sorusunun cevabını bulabilmek ve analiz etmek için evvela "İnsan nedir?" sorusunu ele alarak araştırma yapmıştır. Platon da öğreticisi bir diğer ifadeyle hocası olan Sokrates gibi bilgi, akıl, erdem ve ahlaki değerler üzerinde durarak insanı anlamlandırmaya ve onu tanımlamaya çalışmıştır(Scheler, 2020, s.9).

2.2. YUNUS EMRE YAŞAMI ve ESERLERİ

2.2.1. Yunus Emre Kimdir?

İslam tasavvufunun derinliklerine giren ve bunu aklın ve kalbin idrak edeceği anlaşılır bir şekilde dile getiren Yunus Emre, dünün ve hâlâ bugünün büyük bir mutasavvıfı ve halk şairidir. Yunus Emre'nin hayatına ilişkin yapılan bazı araştırmalar sonucu 13. Yüzyılın yarısı ve 14. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar Anadolu'da yaşamış ve 82 yaşında hayata gözlerini kapatmıştır.(Timurtaş, 2018, s.10).

Yunus Emre'nin nereli olduğu, nasıl eğitim aldığı, nereleri gezdiği ve naaşının yeri de tam olarak netlik kazanmamıştır. Yûnus Emre'nin hayatına dair bilgilerin en kapsamlısı Uzun Firdevsî'nin yazdığı kabul edilen "*Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî*"de bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında göre Yûnus Emre, Sarıköy'de doğmuştur ve çiftçilikle uğraşmıştır. Yunus Emre'nin eğitimine dair çeşitli bilgiler söylenmektedir. Bazı kaynaklara göre iyi bir eğitim aldığı belirtilirken kimilerine göre ise bir eğitim almamıştır. Bu hususta Abdûlbaki Gölpınarlı ve F.K. Timurtaş, Yunus Emre'nin Divan'ındaki bazı beyitlerinden yola çıkarak Konya'da eğitim aldığını belirtmişlerdir. Yunus Emre'nin mezar yeri hakkında ise Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde bulunduğu söylenmektedir. Bir başka görüşe göre ise Azerbaycan'da mezarının olduğuna dair bir başka bilgiler yer almaktadır. Fakat tüm bu bilgilere rağmen yine de tam olarak mezarının nerede olduğu kesinleşmemiştir (Tatcı, DİA, s. 600-602).

Yunus Emre, şiirlerinde yoğun olarak 'Tasavvuf aşkı' konusu üzerinde durmuştur. Böylece dini olan İslam'ı ve tasavvufi yaşam şeklini hayatının her alanında belirgin olarak yaşamış ve yansıtmıştır. Anadolu'yu gezerek böylece hem tasavvuf kültürünü hem de insan ruhu ve tasavvuf konulu şiirlerini halkın gönlüne nakşetmiştir.

Yunus Emre, eserlerinde ele aldığı konularda ayet ve hâdislerden ilham alarak dizelerini inancına göre oluşturmuştur. Böylece çok başarılı bir mutasavvıf haline gelmiştir (Kaval, 2013, s. 104). Öte yandan yaşadığı dönemde insanı ruhen, fikren, gönül teline dokunarak anlamaya, tanımaya çalışarak adeta devrin karanlığını aydınlatan bir rehber görevini üstlenmiştir.

Şiirlerinde her kesimin anlayacağı Türkçe ifadeleri ve kelimeleri kullanmayı tercih etmiştir. Yunus Emre'nin ünü sadece Anadolu'da değil yurtdışında da bilinmektedir. Tüm dünyaya sevgi, hoşgörüyü dizeleriyle aktardığı için Yunus Emre Enstitüleri açılmıştır. Yunus Emre şiirlerinde insanın ruh dünyasını ve iç benliğini dikkate alarak; iyilik yapmanın önemini, yardımseverliği, sabrı, nefsi, aşkı, Allah'a olan aşkı ve insanı sevmeyi ustalıkla işlemiştir. Yunus Emre'nin şiirleri ve beyitleri "*Divan*" ve "*Risâletü'n-Nushiyye*" eserlerinde yer almaktadır.

2.2.2. Yunus Emre'nin Yaşadığı Yüzyıl

Yunus Emre'nin hayatı, Anadolu Selçuklu devletinin dağılma dönemi ile Anadolu'da büyük küçük Türk Beyliklerinin oluştuğu 13. Yüzyıl ortaları ve 14. Yüzyıl başlarında kurulmaya başlayan Osmanlı beyliği dönemlerine tanıklık etmiştir (Gölpınarlı, 2019, s. 14). Mutasavvıfın yaşadığı coğrafyada çeşitli sorunlar vardı. Selçuklu Devleti'nin kendi iç sorunları, Moğolların akın düzenlemesi, halkı zorlayan vergiler, kıtlık ve kuraklık gibi çeşitli sorunlar yaşadığı dönemin sıkıntıları arasında yer almaktadır. Bu zorluklara bir nebze olsun umut bulmak isteyen o dönemin insanları tekkelerde manevî olarak huzur bulmuşlardır (Köprülü, 1981, s.204).

Allah'ın aşkına ermeyi, hayrı, yardımlaşmayı, cömert olmayı, iyiliği, tevazu sahibi olmayı dini inançları, yaşam şekilleri ve fikirleriyle halka öğretmek rehberlik yapan sûfilerin bir kısmı Moğol akınları sebebiyle Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Aşırı benlik duygusu, nefsin bitmek bilmeyen istekleri, yersiz ego ve bencil bir tutumdan ruhu ve kalbi arındırıp her zerrede Cenâb-ı Hakk'a yönelip var olmayı kendileri için değil toplum, insani değerler ve insanlık için yaşamayı öğütlemişlerdir(Gölpınarlı, 2019, s. 10-11).

Anadolu'nun bu zor zamanlarını, derin psikolojik yaralarını Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Velî, Mevlânâ ve Ahi Evran gibi önde gelen mutasavvıflar halka umut olmuşlardır. İsmi geçen bu sûfiler halkla manevî temas kurarak, gönül bağına işleyerek halkın gönüllerini aydınlatmıştır(Bardakçı, 2004,s.220). Yunus emre, eserlerini Türkçe yazarak böylece halk tarafından çokça okunmuştur. Mevlânâ ise zengin içeriği olan eserleriyle insanların sevgisine mazhar olmuştur. Hacı Bektaş-ı Velî de tasavvufi öğretileriyle ilme katkı sunmuştur (Torun, 2005, s.20).

Yunus Emre'nin bağlı olduğu tarikat tam olarak bilinmese de Tapduk Emre'nin talebesidir. Araştırmacılardan bazıları Horasan'a bağlı olan tasavvuf tarikatlarına Yunus Emre'nin bağlı olduğu görüşünü ileri sürmüşleridir. Kimilerine göre Mevlevi ya da Bektaşî tarikatına bağlı olduğu görüşünü de beyan etmişlerdir. Yunus Emre kendisi *Divân* isimli eserinde tarikatının Tapduk Emre, Barak Baba ve Sarı Saltuk'a bağlı olan tarikat olduğunu belirtmiştir(Tatçı, DİA, s. 601).

Yunus Emre'nin öğretisinin derin kaynağını İslam dini içinde yer alan tasavvuf oluşturmaktadır. Tasavvufun kelime anlamı sof giymek, duygu yönünden saf olmak, suffa ashabı gibi yaşamak anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 1991, s.

470). Sûfîler tasavvufu çeşitli şekillerde tanımlamışlardır ve hepsi aynı manayı ifade etmektedir. Tasavvuf kısacası; Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünnetine uygun olarak yaşayıp, Cenâb-ı Allah'a karşı samimi bir imân bağı kurarak nefsi terbiye edip tasavvufî bir hayat yaşamaktır (Öngören, DİA, s. 119).

Tasavvuf8.Yüzyılda İslam dininin bir parçası olarak doğan dinsel bir öğretilerdir. Bu görüşün temsilcileri İranlı filozof el-Suhravardi, Arap düşünür el-Gazali, Orta Asyalı Sûfi Alayar'dır (Rosenthal ve Yudin, 1972, s.483). Tasavvuf öğretisi 13. ve 14. yüzyılda da halkın inanç sistemine şiir, mesnevi, kaside, gülbank, musiki ve hatta tekke kültürü yolu ile girmiştir.

Yunus Emre tasavvufun içinde yer alan Vahdet-i vücûd (Allah'ın varlığının birliği) düşüncesine de yer vermiştir. Vahdet-i vücûd; Gerçek varlığın yani ebedi ve ezeli varlığın sadece Cenâb-ı Allah olduğunu, yani Cenâb-ı Allah'ın varlığını bir olduğunu ifade etmektedir (Uludağ, 1991, s. 507).

Yunus Emre, kelimenin tam manasıyla mutasavvıf olmanın özelliklerini taşımaktadır. Tasavvufî kavramlar olan; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat gibi kırk kapının dört makamına dizesinde yer vermiştir. Cenâb-ı Allah'a imân edip, tasavvuf kapısına kadar gelip içeri girmeyenlere dair şu şöyle: “Şerîat tarikat yoldur varana / Marifet hakikat ondan içeri” şeklinde seslenmiştir (Tatcı, 2016, s. 9).

Yunus Emre, fikirlerinde Hallac-ı Mansur'un tasavvufî görüşünden de esinlenmiştir. Hallac-ı Mansur'un tasavvuftaki ruh hali, ilahi aşkla yanıp kavrulmuş Cenâb-ı Allah'a kavuşmak hasretini kapsamaktadır. Hallac-ı Mansur ilahi aşkla yanıp kavrulduğu için “Ene'l- Hak” demiştir. Bu sözü kimi ilim çevresince yanlış anlaşılmiş olup ve idam edilmesine sebep olmuştur. Bu sözü ile “Ben Hak'tanım” demek istemiştir (Çelik,2011, s. 143-146).

Bundan ötürü Hallac-ı Mansur bazı sûfîleri etkilemiştir. Yunus Emre ve diğer mutasavvıflar ve halk şairleri onun öğretilerini beyitlerinde ve şiirlerinde yansıtmışlardır. Bizüm meclis mestlerinün demeleri “ene'l-Hak” olur / Bin Hallâc-ı Mansur gibi gibi en kemîne divânesi” örneğinin bu dize de bunu görmek mümkündür (Timurtaş, 2018, s. 243).

Yunus Emre'yi aynı zamanda Türk Edebiyatında kalıcı bir yere getiren ve halen günümüzde dahi adından bahsettiren temel unsur, eserlerinin Türkçe olması

yanı sıra 13. Yüzyılda halkın acılarına tanıklık ederek tasavvuf öğretisini aktarması olmuştur.

2.2.3.Yunus Emre'nin Eserleri

Yunus Emre'nin “*Divân*” ve “*Risâletü'n-Nushiyye*” adlı iki eseri bulunmaktadır. *Divân* 300-350 civarı şiirden oluşmaktadır. Bazı araştırmacılar isim benzerliğinden dolayı *Divân*'ı genişleterek eserin 1000 üzeri şiirden oluştuğunu ileri sürmüşlerdir. Yunus Emre, dizelerinde kullandığı ifadelerle dikkat çekmiştir. *Divân*'ını Abdalbaki Gölpınarlı 1943 yılında başarılı bir şekilde yapmıştır. Faruk Kadri Timurtaş'ın yayınladığı Yunus Emre Divanı da bir diğer önemli çalışmadır (Timurtaş, 2018, s. 11).

Risâletü'n-Nushiyye 707 (1307) yılında yazılan ve 600 beyitten oluşan, ikişer dizelerden dolayı mesnevî türüne girmektedir. Yunus Emre bu eserde *Divân*'dan daha farklı bir dil kullanmıştır (Tatcı, DİA, s. 602).

2.2.4.Yunus Emre'nin İnsan Algısı

Yunus Emre'nin tasavvufi bakış açısının içeriğinde; Evvela Cenâb-ı Allah'a duyduğu ilahi aşk sonra bütün kâinat, evren, insan ve diğer canlılara olan sevgisi yer almaktadır. Bu denli evrensel sevgisi dizelerinde de göze çarpmaktadır. “Yaratılanı sev yaratandan ötürü” diyerek bütün insanlığa, yaratılmış olan her şeyi sevmeyi esas kılmıştır. Yunus Emre'nin tasavvufi görüşüne göre insan ayrımcılığına yer yoktur. İnsanı hırslardan, nefislerden, kötülüklerden arınıp ilahi aşka çağırmıştır. “Bir kez gönül yıkduñsa bu kıldığun namaz değül”(Timurtaş, 2018, s. 98)dizesi ile de bir gönülü incitmenin ne denli günah olduğunu anlatmıştır.

Yunus Emre, kendi dünyasına göre insana değinmiştir. Benlik, sevgi, nefis, içgüdü, akıl, korku, ölüm, doğum gibi insanın manevi yönlerine çokça atıfta bulunmuştur. İnsanla ilgili olan beyitlerinde insan ruhsal sorunlarına ışık tutarak insanın varlık sebebini ve varlığının anlamını ele almıştır. İnsanların bitip tükenmeyen dünyevi hazlarını nefis terbiyesi ve tevhid bilinci ile bilgilendirerek sağlamıştır (Tatcı, 2019, s.91).

“Gelin tanışık edelim, işin kolayın tutalım

Sevelim sevilelim, dünya kimseye kalmaz” (Gölpınarlı, 2006, s.383).

Yunus Emre, yine bu sözleri ile insanı dil, din, ırk kavramlarından üstün tutarak, savaşız bir dünyayı istemiş ve fikirlerini bu yönde aktarmıştır. Ayrıca insancıl yönü ile gönüllerin sevgiden başka bir deva bulamayacağına da değinmiştir.

Dizeleri insanları biraya getirmek konusunda fayda sağlamıştır ve Cenâb-ı Allah'a yöneltmiştir. Dolayısıyla insanın maneviyatına, ruhuna yönelik olan dizeleri gönlü fethederek insanın kendisini tanınması konusunda katkılar sunmuştur (Yılmaz, 2013, s. 157).

Yunus Emre yaşadığı dönemin sorunlarını büyük ustalıkla anlatarak halkın çıkmazlarını sevgi dili ile çözmeye çalışmıştır. Kendisi ile aynı dönemlere denk gelen Sûfiler de halka; inançlı olmanın ve gönlü hoşnut tutmanın insanı sevmenin önemindeki etkisini anlatmışlardır. Bununla beraber Yunus Emre insanı, gönül kelimesi ile özdeşleştirmiştir. Öte yandan insanı kötülüklerden, kinden, nefretten arındırmaya gaye edinmiştir ve insanın ruhsal varlığı derin bir sevgiye dayalıdır. Bundan sebeple de şiirlerinde sevgiyi, gönül almayı incelikle işlemiştir.

Yunus Emre, insanın aklıyla ilgili olarak aklın kaynağının Cenâb-ı Allah olduğunu belirterek aklın üç türlü olduğunu üzerinde durmuştur. Bu üç türlü akıl; akl-ı ma'âş, akl-ı ma'âd, akl-ı küllî olarak vermiştir. Akl-ı ma'âş, dünya hayatının düzeni ve dirliğine yöneliktir. Akl-ı ma'âd, âhiret ahvalini yani durumu, halidir. Akl-ı küllî ise, Cenâb-ı Allah'ın kudretini ve marifetini bildirmektedir. Yunus Emre, böylece insanın sahip olduğu akıl kaynağının sahibi Cenâb-ı Allah olduğunu açıklamıştır. İmanı ise: İlme'l-Yakîn, ayne'l-yakîn, Hakka'l-Yakîn olarak akıl gibi üç türe ayırmıştır. İlme'l-Yakîn, aklın imana kanaat etmesidir. Ayne'l-yakîn, gönlün imanı idrak ederek tanınmasıdır yani kalben iman etmektir. Hakka'l-Yakîn ise, canın imanının yeri olduğudur(Avşar, 2013, s.25).

“Başında akli olan ücretle amel etmez / Hürilere aldanmaz göz ile kaştan geçer” (Göpinarlı, 2006, s. 142). Yunus Emre, bu dizesinde akli kullanmanın önemine değindiği gibi akıl sahibi olanın hemen imân edeceğini belirtmiştir. Dizesinde yer alan; “Başında akli olan ücretle amel etmez” sözleriyle kişinin bir şey beklemeden sadece akıl erdirerek imân etmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Yunus Emre, akli kullanmaya önem vermesinin en önemli nedeni; Cenâb-ı Allah Kur'an-ı Kerim'de insanların aklını kullanmaları gerektiğini ve akıllarını kullanarak düşünmelerini gerektiğini emretmiştir. Dolayısıyla Yunus Emre,

mutasavvıf yönü sebebiyle Cenâb-ı Allah'ın bu çağrısına uymuştur ve akli kullanmaya önem arz etmiştir. “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır” (Âl-i İmrân Sûresi, 3/190). Cenâb-ı Allah, akıl sahiplerinin gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesini yani coğrafi bilgileri düşünüp bunu bir var edenin yani yaratanın Allah olduğunu anlayacağını ayetinde buyurmuştur. İşte Yunus Emre, aklını kullanarak imân etmenin önemine bu sebepten dizelerinde yer vermiştir.

“Rabbinden sana indirilenin gerçek olduğunu bilen kimse, (onu bilemeyen) kör gibi olur mu? (Bunu) ancak akıl sahipleri anlar” (Ra'd Sûresi, 13/19). Cenâb-ı Allah, ayette aklını kullanan yani düşünerek gerçeğe ulaşan insanların imân ettiğini buyurmuştur. Yunus Emre, dizelerinde Allah'ın ayetlerini anarak Hakk'ın hikmeti ve Hakk'ın sözü gibi Kur'an-ı Kerim'e işaret ederek akli kullanmanın önemine değinmiştir. Aşağıda yer alan dizede; “Hakk'ın hikmeti en eski demdendir” sözleriyle bu açıkça anlaşılmaktadır.

“Gel dinle şimdi, açayım da sözü,

Tek tek söyleyeyim ondaki özü.

Hakk'ın hikmeti en eski demdendir,

Şu sözlerin yorumu Âdem'dendir.

Şu cihan, iki cihanca pek dardır,

Geniş bak, böyle yüz bin cihan vardır.

Çok büyük cihandır gönül cihanı,

Kendini arayanlar bulur onu.

Şu nefis şehriden vereyim de haber,

Ondan ümit ve beklentini gider.

Sana gönderilmiş iki sultan var:

Ten mülkünü zapt etmek ister bunlar”(Avşar, 2013, s.25)

Yunus Emre, ayrıca yukarıdaki dizeler ve nasihatleri ile aklın tarifini yaparak insanlara işin özünü anlatmaya koyulmuştur. O akıl sabır ve nefis terbiyesini öğütleyerek, ilahi aşkın yolunda gönüllere elçilik etmiştir.

2.3.ÖZGECİLİK

Bu başlık altında özgeciliğin tarihsel gelişimi, ilişkide bulunduğu kavramlar ve ilişkilendiği bilim dalları irdelenmiştir.

2.3.1.Özgecilik Kavramının Tanımı

Özgeciliğin (altruizm) kelime olarak anlamı Türk Dil Kurumu'nda 'diğerkâmlık' olarak açıklanmıştır. Özgecilikle ilintili bir diğer kelime ise diğerkâmlıktır. Diğerkâmlık; "Başkasının iyiliğini isteme, başkasına faydalı olma eğilimi için kullanılan ahlak terimidir."(DİA, 2021). Özgecilik, bir insana yaptığımız iyilikler karşılığında hiçbir beklenti gözetmeksizin o kişi için fedakârlığı göze almaktır.Özgecilik terimini felsefeye getiren ilk kişi Aguste Comte'dir.(Rosenthal ve Yudin, 1972, s. 375).

Özgeciliğin kelime anlamı İslam'da ise "İsâr" kavramı ile karşılık bulan ahlaki bir terimdir. "İsâr, bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme" veya "Bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içinde bulursa bile sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakârlıkta bulunması"(Çağrı, DİA, s. 490) anlamını taşımaktadır.

Özgecilik kısaca tanım olarak; kişi kendi menfaatini önemsemez ve yaptığı iyiliği karşılık beklemeden bu duyguyla yapmaktadır (Karadağ ve Mutaflılar, 2009, s. 63).

C. Daniel Batson'a göre iyilik yapanlar zaten iyi bir kalbe sahip olduklarından dolayı iyilik yapmaktadırlar. İnsanlara karşı empati hissettiğimizde karşı tarafın duygu ve düşünceleriyle ve onun bakış açısıyla ona yaklaştığımızda ve anladığımızda saf özgeciliğin oluştuğunu savunmaktadır. İnsanların kendilerini rahatlatmak için bencilce yardım etme davranışı gösterdiğini kabul etse bile, insanların bazen güdülerinin bütünü ile özgeci olduğuna da değinmiştir (Aronson, Wilson ve Akert, 2012, s. 630).

Adillik, merhamet göstermek, hoşgöründe bulunmak, çıkar olmaksızın iyilikte bulunmak gibi saf duygulara yer veren davranışlar özgeciliğin kuralları arasında yer almaktadır. Yapılan bir araştırmada bu özellikler tespit edilmiştir. Özgeciliği tam

anlamıyla yerine getiren kişi bunu topluma da yansıtır ve böylece sayılar artarak toplumsal iyileşme sağlanır (Ümmet, 2012, s. 316-321).

Özgeciliğin tanımıyla alakalı bir başka bakış açısına göre kişi tarafından değersiz bulunan bir fedakârlık değil de, istekli yani gönüllü olarak iyilik yapmayı içermektedir. Özgecilik ve ahlak insanın özünde yani doğuştan bulunması mümkün değildir (Nagel, 2020, s. 169).

2.3.2.Özgeciliğin Tarihsel Gelişimi

Özgecilik kavramı bilimsel olarak kullanılmasa da insanlık tarihinin başladığı dönemden bu yana, insanların birbirine yardım etmesi ve fedakâr davranışlarda bulunarak hayatlarının birçok yönünde özgecilik bir şekilde sirayet ettirmişlerdir. Özgecilik insan hayatının her aşamasında duygu, davranış ve düşünce boyutunda birçok kavramla iç içe geçmiştir. Yunan filozofları erdemi, politikayı ve ahlaki değerleri irdelerlerken insanın daha nasıl mutlu, iyi ve erdemli bir birey olmasına yönelik sorular sormuşlardır. Bu bağlamdan bakıldığında ise insanların özgeci davranışa yatkın olanları hayatları boyunca özgeci tutum ve davranışlar bütününe yönelik davranışları görülmüştür.

Fransız sosyolog Auguste Comte özgecilik kavramını, 19.Yüzyılda bir kavram olarak ilk defa kullanmıştır ve bu kavramı; “Başkaları için yaşama eğilimi ve arzusu” olarak nitelendirmiştir. (Günör, 2019, s. 30).

Özgeciliğin insanda teşekkül etmeye başladığı yer ailedir bu sebepten ötürü Comte, kişiye ahlak kazandırmak konusunda aile kavramına önem vermektedir. Comte, toplumcu olduğu için özgecilik konusunda her bireyin özgecilikle ilgili niteliklere sahip olması gerektiğini düşünmüştür. Herkesin özgeci niteliklere sahip olduğu bir toplum ise zaman almaktadır ve bunun üzerine çok çaba harcanması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmek ise mümkün değildir ve Comte’a göre kadınlar özgeciliğe daha yatkındırlar (Günör, 2019, s. 33).

Emile Durkheim, özgeciliğe başka bir bakış açısı getirerek sosyoloji alanıyla beraber ele alan kişidir. Özgeciliği intihar eden kişiler üzerinden değerlendiren Durkheim, “*İntihar*”adlı çalışmasında intiharı üç şekle ayırmıştır. Bunlar; anomik, özgeci ve egoist intihar olarak sıralamıştır. Özgeci intihar türü ise aşırı sosyal bütünleşme duygusu olan gelişmeye kapalı ilkel insanlar arasında sıkça

görülmektedir. Durkheim'a göre toplumlar gelişmişlik seviyesine eriştikçe daha çok egoizm sergilemektedirler ve özgecilik ilerlememektedir (Günör, 2019, s.34).

Karl Marx ise çalışmalarında özgeciliğe yer vermiştir. Kişinin kabiliyeti gelişmiş ise bu gelişmenin neticesinde olan bir değer olarak özgeciliği ele almaktadır. Çalışma konusu özgecilik olmadığı halde özgecilikle ilgili yakın kavramlara da yer vermiştir(Karadağ ve Mutafçılar, 2009, s. 44).

Kişilerin doğuştan gelen yeteneklerine ortaya çıkarması ve ulaşması içinburjuva sınıfına karşı bilinçlenmeyi ve emek sömürsünü ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bundan ötürü burjuva iktidarında geldiği her alanda insan duygularına yönelik her türlü toplumu ilgilendiren duygusal bağları bitirerek, ticareti ön plana almışlardır (Marx ve Engels, 1994, s.107).

Özgecilik kavramı 1940'lardan sonra ise Ptirim A. Sorokin'in yapmış olduğu çalışmalarla tekrardan gündeme gelip konuşulmaya başlanmıştır. Günümüzde ise psikoloji ve sosyal psikoloji bilim dalları da bireylere yardımda bulunmak konusunda insan davranışlarını anlamlandırmayı, çözümlenmeyi ve sorgulanmayı ön plana çıkaracak birçok çalışmalarda bulunmuşlardır.

2.3.3.Özgecilikle İlgili Diğer Kavramlar

2.3.3.1. Olumlu Sosyal Davranış (Prososyal Davranış)

Olumlu sosyal davranışlar genel olarak özgecilik ve empati kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Olumlu sosyal davranışları açıklamak ve ölçmek için psikologlar ve düşünürler öncelikli olarak, özgecilik ve empati kavramları üzerinden açıklama yapmaya ve tanımlamaya yönelik çalışmışlardır bulunmuşlardır.

Toplumlar sosyal öğrenme kuramının öngördüğü öğrenme metoduna göre kişiler yaşadığı muhitte bulunan insanların eğilimine göre davranışı şekillenir ve toplumda bireylerin hal ve hareketine göre meydana gelmektedir. Yani birey toplumu, toplumda bireylerden ortaya çıkmaktadır (Aşkın, 1986, s. 151).

Olumlu sosyal davranışların içinde yer alan işbirliği ve yardımda bulunma davranışı, kişilerin ihtiyaçları için menfaat gütmesi ya da tamamen bir beklenti içine girmeden gerçekleştirdikleri eylemlerdir. Buna emsal olarak engelli insanlara yardımda bulunmak gibi örnekler verilebilir (Düzgüner, 2019,s. 364- 365)

2.3.3.2. Empati

Empatinin kısaca anlamı şöyledir; Kişi kendisini bir başkasının yerine koyarak onu anlamasıdır (Ersoy, Köşger, 2016, s. 9-10). Türk Dil Kurumu sözlüğü ise empati kavramını “duygudaşlık” olarak tanımlamıştır (TDK,2021). Lipps, psikoloji bilim dalında “empati” terimine ilk kez yer veren kişi olmuştur (Ersoy ve Köşger, 2016, s. 9-10).

Empati gibi psikolojiyle alakalı olan bir duygu mekanizmasına herkes sahip değildir. Buna ancak vicdanı ve özgeci yanı gelişmiş insanlarda rastlamak mümkündür. Eğer empati gibi bir yeteneğe herkes sahip olsaydı özgecilik gibi bir kavram herkeste görülürdü. Bu yönüyle empati terimi özgecilikle ilişkili olmaktadır.

Kişi eğer tam yerinde ve ihtiyaç duyulan bir zamanda karşı taraf için empati duyuyorsa bu Batson’a göre empati-özgecilik hipotezini tam manasıyla yerine getirip getirilmediğini ortaya çıkarmaktadır. Burada önemli olan husus empati kuran kişi kendi çıkarlarını gözetmemesidir. Batson’ın empati-özgecilik hipotezinin temeli bu görüşe dayanmaktadır (Aronson, Wilson, Akert, 2012, s.630-631).

2.3.3.3. Fedakârlık

Fedakârlık kelime kökeni olarak Arapçadan “fidâ”, Farsçadan ise –kâr ekinin eklenmesi sonucuyla dilimize geçmiştir. Fedakârlığın sözlük anlamı ise kendilerine ait olan şeyleri başkaları ile paylaşmaktan ve onlar için kullanmaktan çekinmeyen, başkalarının menfaatlerini kendi menfaatlerinden üstün gören özverili kişilerdir diye tanımlamaktadır.(Lügatim, 2021).

Sonuç olarak bakıldığında da fedakârlık bir ödül ve menfaat beklentisi oluşmadan bireyin ve toplumun yararına katkı sağlayan davranışlarda bulunmaktır. Bu açıklamalar ışığında da özgecilik kavramıyla yakından ilişkilidir. Öyle ki birçok araştırmada fedakârlık, özgeciliği nitelerken özgecilik de fedakârlık olarak dile gelmiştir.

2.3.3.4. Yardımda Bulunma

Yardım etme, bir başkasının isteklerini, ihtiyaçlarını maddi ve manevi yönden karşılamaktır. Yardımda bulunma ve iyilik yapma davranışı özgecilikle yakından ilişkilidir.

Kessler, “sen” ilkesinde fedakâr kişilerin yardımda bulunmaları için bir anlaşma ya da dikte bulunmadığını, kişinin gönüllü olarak yardımda bulunması ve bu yardımlardan herhangi bir beklenti, menfaat oluşturmadan, sadece sevgi bağı ile yardımda bulunulmasını, özgecilik olarak aktarmıştır(Kessler,1985, s. 48).

Yardımda bulunma eylemini gerçekleştiren kişilerin, özgeci ya da egoist güdülerde olduğuna dair iki çözümlene vardır. Bunlardan ilki kişinin kendi akıl ve ruh sağlığını korumaya yöneliktir, ikincisi ise sosyal yaşantılarımızda ve toplumsal kültürlerin devamlığı için yaptığımız iyilikler ve yardımda bulunma davranışıdır (Dökmen, 2005, s. 14).

2.3.3.5. Masum Sevgi

Sevgi bir şeylere karşı duyduğumuz derin anlamlı ilgi bazen de bağımlılık geliştirdiğimiz duygu biçimini oluşturmaktadır Kimilerine göre bu duygu biçimi muhabbet olurken, kimilerine göre ise derinden gelen vazgeçilmez bir tutku olmaktadır. Sevginin ne olduğu insandan insana farklılık arz etmektedir. Bu yönüyle bazı insanlar sevgiyi emek vermek olarak değerlendirirken, bir başka insanlara göre ise hep kendinden maddi ve manevi bir şeyler karşı tarafa vermektir. İnsanı mutluluk yönünden hem değerli ve anlamlı kılan hem de acı veren bir başka yönüyle ruha ızdırap veren sevgi çeşitleri mevcut bulunmaktadır. Böylelikle sevgi kavramı terminolojik olarak psikolojinin de araştırma konusu arasına girmektedir.

Sevgi belli bir kişiye takıntılı ya da hastalık derecesinde bağlı olmak anlamına gelmemektedir tam aksi sevgi güzel duyguları istikrarlı bir şekilde gösterme ve davranışta bulunma şeklidir. Sevgi bir yönüyle de kişilerin nesnelere karşı tutku boyutunda olan sevgisi değil, kâinata ve tüm canlılara da karşı sevgi bağlılığını oluşturan bir duygu biçimini ifade etmektedir. Kişiler etrafından yalnızca bir kişiye yönelik sevgi gösterisinde bulunuyorsa ve diğer insanlara karşın duygu ve sevgi beslemiyorsa bu sevgi değil ancak bir bencilik göstergesini oluşturmaktır. Bununla beraber bir kişiyi sevmenin ruhen en sağlıklı ve anlamlı yolu sevilen kişideki olumlu ve olumsuz özelliklere rağmen sevmeyi sürdürmektir bir diğer ifadeyle bu sevgi kaynağıyla bütün evreni sahiplenici sevgiyle kuşatıyor demektir (Fromm, 2011, s. 59).

Felsefe ve ahlak düşünce tarihinde üç türlü sevgi kavramı bulunmaktadır. Eros, Agape ve her ikisinin sentezi olan sevgi türüdür. Sevgi türünde Eros, Agape'nin bir zıttı iken Agape güneşe benzetilerek herkesin yani günahsız ve günahkârlarında üstüne ışık saçmaktadır. Eros ise Agape'nin tam zıttı olarak özel çaba harcanarak kazanılan bir sevgi türüdür ve günahkârları bu sevgi kapsamında tutmamaktadır(Krich,1998, s. 222-223)

Agape bir diğer ifadeyle bütüncül olan, iyiliğin ve ahlakın peşinden koşan sevgi türünü temsil etmektedir. Dolayısıyla kurtarıcı ve affedici bir sevgi kapsamına girmektedir. Mükemmel, kuşatıcı ve koruyucu sevginin şekli Agape türü olurken, Eros'un ise sevgiye yaklaşımını kabul etmemektedir. Bu düşünceye göre Eros, ancak bencil sevgi türünden kurtulursa Tanrı'nın Agape'si olmaktadır(Krich,1998, s.224).

2.3.4. Özgecilik ve Din

Özgecilik psikoloji, sosyoloji, felsefe ve evrimsel biyolojinin konusu olduğu gibi din yapısı içinde de yer almaktadır. Dinler genel itibari ile kişileri kötülüklerden uzak tutarak telkin yolu ile iyiliği anlatmaktadır. İnsan topluğu olduğundan bu yana tek tanrılı ve çok tanrılı dinler, insanların bir arada yaşamaları için yol gösterici olmuşlardır.

Yunus Emre, mutasavvıf olduğu için tasavvufi yaşama biçimini hayatının her alanında uygulamıştır. Tasavvuf, özgeciliğe çok benzemektedir ve ortak noktaları bulunmaktadır. Özgeciliğin temelinde menfaat gözetmeksizin yapılan iyilikler yer aldığı gibi, tasavvufta da kişinin özünü ilahi aşkla bütünleştirerek karşılık beklenilmeden yapılan iyilikler söz konusudur.

Tasavvufun gayesi insanın özü olan ruhunu baz alarak onun eğitimini yani nefsinin terbiye edilmesini sağlamaktır. Tasavvufta evvele kişinin Cenâb-ı Allah'la kulu arasındaki ilişkiye yer verilip, ardından kişinin ruhunu anlamaya yönelik ruhunun yani özünün eğitilerek ruha önem verilmiştir. Tasavvufta da menfaat beklemeksizin, sevgiye ve merhamete dayalı, ilahi aşkla yoğrulmuş hakiki iyilikler amaçlanmaktadır. Böylece din psikolojisiyle hareket edilerek hem ahiret hem de dünya hayatına huzurlu ve mutlu bir ruh haline bürünmüşlerdir (Kara, 2004, s. 23)

Tasavvufta önemli duygu hallerinden birisi Cenâb-ı Allah'a ve Allah'ın yarattığı her şeye karşı sevgi beslemektir. Tasavvufa göre din sevgi ile iç içedir ve

dinin sevgiyle bağı çok kuvvetlidir. İçinde sevginin olmadığı bir irşâd eksiktir. İrşâd coşkulu bir ruh hali ve derin sevgiyle yapılmalıdır. Tasavvufta nefse karşı bir terbiye bulunmaktadır. Nefs insanda ne kadar varsa o denli kişi huzursuzdur. Menfaat ve çıkar gibi bencilliği tetikleyen duygular tasavvufa göre nefsi beslemektedir ve menfaatçiliğe ve kine sebep olmaktadır (Eraydın, 2014, s. 13-18)

Tasavvuf ehlinin ulaşmak istediği ilahi sevgiyle alakalı olan insana dair bütün güzel ahlakları kapsamaktadır. Tasavvufta sevginin özünü îsârın yani psikolojiye göre ise özgeciliğin temelini sevilen kişi için karşılık beklemeden yapılan fedakârlıklar yer almaktadır (Afffi, 2015, s. 213).

Birçok din yapısında da olduğu gibi İslam dininde de, özgecilik kelime olarak yer almasa da fiili eylem olarak tam manasıyla yer almaktadır. Yardımda bulunmak, erdemli olmak, şerden uzak durmak, hâyır ve iyilik peşinde olmak ve kötülüklerden uzak durmak İslam dininin gerekleri arasında bulunmaktadır. Cenâb-ı Allah'ın kelamı olan Kur'ân-ı Kerim'de ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadîslerinde; özgecilik kavramıyla aynı anlama gelen "îsâr" yani karşılık beklemeden yardımda bulunmak kelimesi yer almaktadır. Bir diğer kelime olan "Şuhh" ise cimrilik, bencillik, fakirlere yardımda bulunmamak, dünya malına düşkün olmak anlamına gelir. Cenâb-ı Allah, Kur'an-ı Kerim'de insanlara şuhhtan yani cimrilikten kaçınmayı şu ayet ile emretmiştir; "Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir." (Haşr Suresi, 59/9.)Ayette belirtilen "Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler." cümlesi özgeciliği tam manasıyla ifade etmektedir. Cenâb-ı Allah, böylece insanlara cimrilikten uzak durmayı ve iyi kişinin kendisinden evvela ihtiyaç sahibi olan kişiye iyilikte bulunması gerektiğini emretmiştir. Özgeci davranışlarla ilgili bazı hadîsler ve âyetler şunlardır:

"Kendin için sevip istediğini başkası için de istemedikçe gerçekten iman etmiş olmazsın." (Buhari, İman, 7). Hz. Muhammed (s.a.v.) bu hadisi söyleyerek insanlardan kıskançlık gibi iyiliği yani özgeciliği engelleyen kötü duygulardan ve davranışlardan uzak durmaları gerektiğini belirtmiştir.

“Komşu, komşusunun direğini evinin duvarına koymasına karşı çıkmasın.” (Buhari, Mezalim, 1125). Bu hadiste ise yardımlaşmanın önemi vurgulanmıştır. Kırsalda ve metropol şehirlerde yaşayan insanlar kimi durumlarda birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Birbirlerine ait olan yaşam alanlarını ihtiyaçları muhtevasinca kullanmak gereksinimi duymaktadırlar. Burada yardımlaşmanın önemi, topluluk halinde yaşamanın hayatı daha kolaylaştırılacağına değinilmiştir. Türk toplumunca çok bilinen şu atasözü de; “Komşu, komşunun külüne muhtaçtır” yardımlaşmanın önemini hatırlatmaktadır.

“Müslüman Müslüman“ın kardeşidir, ona haksızlık etmez, onu haksızlığa da bırakmaz, kim bir kardeşinin ihtiyacını karşılırsa Allah da onun ihtiyacını karşılar, kim de bir mümini üzüntüden ve sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da onu kıyamet gününün üzüntü ve sıkıntılarından kurtarır...” (Buhari, Mezalim, 1115).Hadîste belirtildiği gibi her türlü yardımlaşmanın manevi olarak önemi ele alınmıştır. İyilik yapmak kişiyi iyi hissettirdiği gibi, inançlı insanın Allah katında sevap işlemesine ve bundan dolayı da kendisini huzurlu hissetmesini sağlamaktadır.

Cenâb-ı Allah, Kur’an-ı Kerim’de iyiliğin güzellik getireceğini ve kötülüğe karşı dahi güzellikle karşılık verilmesinin sorunları bitireceğini insanlığa bildirmiştir. İlgili ayet şu şekildedir; “İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş”(Fussilet Suresi, 34/61). Ayette belirtildiği gibi kötülüğe karşın gösterilecek iyi muamele sorunlara kısa yoldan çözüm getirmektedir. Öte yandan sorunların uzamasına, kalplerin kırılmasına ve bundan dolayı ileride baş gösterecek psikolojik yıkımın engellenmesine yönelik adeta bir reçete görevi görmektedir.

Cenâb-ı Allah, yarattığı insanın ruhsal ve mental olarak davranış şekillerini kısacası ne gibi durumlarda nasıl davranacağını ve nasıl bir ruha bürüneceğini insanın kendisinden daha iyi bilmektedir. Cenâb-ı Allah, insanın dışsal ve içsel dünyasında başına gelebileceği olaylara karşın bir önlem olarak ayetleriyle yol göstermektedir. İnsan yaptığı her davranıştan sorumludur, insan eliyle ve çabasıyla gerçekleştiremediği iyilikler Allah katından gelmektedir ve kötülükler ise tamamen insanın kendi davranışlarının sonucunu oluşturmaktadır. Cenâb-ı Allah, ayetle bu durumu şu şekilde haber vermiştir; “Sana iyilikten her ne gelirse

Allah'tandır, kötülükten de sana ne gelirse o da kendindedir. Biz seni insanlara bir elçi olarak gönderdik; şahid olarak Allah yeter”(Nisa Suresi, 79/92).

“ Kim bir iyilikle gelirse, artık onun için daha hayırlısı vardır; kim bir kötülükle gelirse, artık kötülükleri yapanlar, yalnızca yaptıklarıyla karşılık görürler” (Kasas Suresi, 84/49). Bu ayetle hem ruhsal hem de mental olarak iyiliğin, kişiyi daha iyi bir duruma getireceği bildirmiştir. Cenâb-ı Allah, kötülük yapanların, yaptıkları kötülüğün bir işe yaramayacağı ve sorunlara çözüm getirmeyeceği hatta yaptıkları kötülüklerle hayatın her safhasında karşılaşacaklarını ayetiyle bildirmiştir.

Yukarıda değinilen hadîsler ve ayetler toplumsal huzuru, barışı, yardımda ve fedakârlıkta bulunmanın önemini açıkça göstermektedir. İslam dininde yapılan iyilikler, hem insan hayatını daha güzelleştirdiği gibi hem de insanın Allah’a karşı dinen sorumluluklarını hatırlatmaktadır.

Hıristiyanlığın kutsal kitabı İncil ve Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tevrat; fedakârlığı, iyiliği, güzel ahlakı, hoşgörüyü, kötülüklerden uzak olmayı, sabrı ve sevgi diliyle konuşmanın önemini buyurmuştur.

Alçakgönüllü, sabırlı ve sevgiyle davranmanın önemi İncil’de şu şekildedir; “Her bakımdan alçakgönüllü, yumuşak huylu, sabırlı olun, sevgiyle birbirinize katlanın” (Efesoslulara Mektup, Bap 4, 2).

Ağızdan çıkan kötü sözlerin vereceği tahribatı önlemek insan ruh sağlığında çok önemlidir. İncil’de bu konunun önemi şu şekildedir; “Ağzınızdan hiç kötü söz çıkmasın. İşitenler yararlansın diye, ihtiyaca göre, başkalarının gelişmesine yarayacak olanı söyleyin” (Efesoslulara Mektup, Bap 4, 29).

Kötülük yapanlara bile iyilikle davranılması gerektiği ise İncil’de şöyledir; “Ama beni dinleyen sizlere şunu söylüyorum: Düşmanlarınızı sevin, sizden nefret edenlere iyilik yapın, size lanet edenler için iyilik dileyin, size hakaret edenler için dua edin. Bir yanağınıza tokat atana öbür yanağınızı da çevirin. Abanızı alandan mintanınızı da esirgemeyin” (Luka, Bap 6, 27-29).

Yalan söylemenin ne denli kötülüğe yol açacağı ise Tevrat’ta şu şekildedir; “Yalan haber taşımayacaksın, haksız şahit olmak için kötüye el vermeyeceksin. Kötülük için çokluğun peşinde olmayacaksın ve bir davada adaleti bozmak için çokluğun ardınca saparak söylemeyeceksin...” (Çıkış, Bap 23, 1-2).

Kalbinde sevgi besleyen kişinin daha affedici olacağı Tevrat'ta şu şekildedir; “Sevgi isteyen kişi suçları bağışlar, olayı diline dolayansa can dostları ayırır” (Süleyman Meselleri, Bap 17, 9)

İnsanın düşmanına bile cömert davranması gerektiği ise Tevrat'ta şu şekildedir; “Düşmanın acıkmışsa doyur, susamışsa su ver. Bunu yapmakla onu utanca boğarsın ve Rab seni ödüllendirir” (Süleyman Meselleri, Bap 25, 21-22).

Yukarıda semavi olan dinlerin özgecilikle alakalı Kur'an-ı Kerim'den ayetlere, İncil ve Tevrat'tan ise ilgili bölümlerine yer verilmiştir. Kutsal din kitapları insanları daha erdemli ve güzel ahlaklı olmaya çağırmıştır.

2.3.5. Özgeciliğin Diğer Bilimlerle İlişkisi

Özgeciliği, birçok bilim dalı kendi içinde akademik olarak incelemiştir. Felsefe bilimi; özgeciliği ahlaki eğilimlerde incelerken, psikoloji ve alt dalları tinsel duygu, düşünce ve davranış olarak irdelemiştir. Biyoloji ve genetik bilimleri, özgeci davranışların kökenine yani insanın gen yapısında bulunan itkilerin de olduğunu ele almıştır. Ekonomi bilimi olan iktisat ise yardımlaşmanın ve kişisel menfaatlerin ekonomik yönden etkisini araştırmıştır. Özgeciliğin diğer bilimlerle ilişkisi bulunmaktadır.

2.3.5.1. Özgecilik ve Biyoloji

Hayvanlar ve diğer canlılarda özgeciliğin varlığına dair biyoloji alanında bazı gözlemler yapılmıştır ve buna dair bazı açıklamaları bulunmaktadır.

“Üremeci özgecilik” ve “evrimsel özgecilik” olarak iki kısma ayırarak bilim insanları hayvanlarda özgeciliği araştırmıştır. Üremeci özgecilik hayvanlara şu şekilde tespit edilip araştırılmıştır: Diğer hayvanların yaşamını yani neslini koruyan hayvan kendi hayatını ise tehlikeye atarak bunu sağlamıştır. Canlıların hayata devam etmesi ve neslini sürdürmesi için hayata ve çevresine uyum sağlaması ise evrimsel özgecilik olarak tanımlanmıştır (Günör, 2019, s. 37).

Doğal seleksiyon isimli teorinin sahibi Darwin, hayatta kalmış ve hayatını devam ettiren türleri bu yüzden bencil olarak nitelermektedir. Dolayısıyla türlerin hayatta kalabilme mücadeleleri ve çabaları bu yönüyle Darwin'e göre onları bencil yapmaktadır (Torun, 2014, s. 177).

Darwin'in insan türeyişi kitabında kısaca; topluluk halinde yaşayan insanların içinde birbirine eğer yardım ederlerse bunu gören diğerk topluluk üyesi bireylerde yardımda bulunursa ileride kendisinin de ihtiyaçlarının karşılanacağını uygulamalı olarak öğrenmiş olmaktadır. Dolayısıyla iç tepilerinden kaynaklı yardımcı olmayı öğrenirler. Bu öğrenilmiş davranışlarla böylece empati geliştirirler (Darwin, 1975, s. 180).

2.3.5.2. Özgecılık ve Sosyoloji

Sosyoloji, toplum yaşamını yakından ilgilendiren ve onu araştıran kısaca hayatın sosyal yönünü irdeleyen bir bilim dalıdır (Kessler, 1985, s.1)İnsanların bireysel yönelimi olduğu kadar toplumsal yönelimleri de bulunmaktadır. İnsan grupları kültürlere, normlara, dinlere ihtiyaç duymaktadırlar. Kitlelerin birlikte yaşamaları için bazı ahlaki değerleri ve erdemleri içselleştirmeleri gerekmektedir. Özgecılık kavramı da bu bağlamda sosyoloji biliminin araştırma konusunu oluşturmaktadır.

Psikoloji alanında araştırma yapan bilim insanlarına göre kültürel bilgilerin özgeci tutum sergilenmesinde önem bir yeri bulunmaktadır. Campbell, özgeciliğin doğuştan gelen bir özellik olmadığını tam tersi kültürel bilgilerle sağlandığını öne sürmektedir. Dolayısıyla kültürel bilgi kuşaktan kuşağa aktarıldığı için bu özgeciliğin yayılması için daha pratik bir yol olmaktadır (Üzümçeker, Gezgin, Akfırat, 2019,s. 103).

Sosyoloji bilimi de özgecılık kavramının anlaşılması ve gelişmesine yönelik katkılar sağlamaktadır. Kişilerin özgeci davranışlarını inceleyerek nelere göre şekillendiğini ele almaktadır.

2.3.5.3. Özgecılık ve Felsefe

İbn-î Hindî, felsefeyi akli kullanarak gerçeği sorgulamak olduğu şeklinde yorumlamıştır. Öte yandan Sokrates'e göre ise felsefe, kişinin neleri bilmediğinin farkında olmasıdır ve bu yönde olan soruları doğru tespit etmektir. Platon ise, Sokrates'e yakın bir tanım yapmıştır ona göre gerçeği bilmek bilginin varlığının delili kapsamına girmektedir. Yeniçağ filozofları matematiğe ağırlık yer vererek bilgiye ulaşmaya çalışmışlardır (Koç, 2009, s. 222-223).

Özgecilik kavramı ise ahlak felsefesinin ilgilendiği bir alan içine girmektedir. İlkçağ Yunan filozofları bile tam manasıyla özgeciliğe bahsetmemiş olsalar da erdemli olmayı, yardım etmeyi ve güzel ahlaka ilişkin sorular sormuşlar ve gerçeği aramışlardır. Ahlak felsefesinde de özgecilik davranışı, erdem ve güzel ahlakla nitelendirilmiştir.

Sokrates, insan ruhumu merak ederek bu bağlamda akli araştırmıştır. Adalet kavramı üzerinde çok durmuştur ve; “Nedir o sözünü ettiğin şey?”, “Onur erdem ahlak yurtseverlik dediğin nedir?”, “Kendim dediğin nedir” sorularını yönelterek cevap aramıştır. Atina halkına ahlak aşılama çalışarak güzel davranışları öğüt olarak vermiştir (Eflatun, 2013, s. 14).

Platon, bu konuda çok farklı bir bakış açısına sahiptir. Platon’a göre beden ve ruh aynı ahenkte yani uyumlu olmalıdır. Kişi, ancak bu uyumlu mutluluğa erişmektedir (Cevizci, 2009, s. 42). Platon, kişinin başkasına yardım da bulunmasını başkaları tarafından kınanmamak için olduğunu öne sürmektedir (Yavuzer, 2017, s. 108).

Aristoteles’e göre erdem sahibi olmak ve kişinin istediği gibi kendini ifade etmesi ve yaşaması onu nitelikli kılmaktadır ve bu doğrultuda davranışlara sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Bir diğer taraftan da kötü davranışa sahip olanların bir ceza almasını ifade etmiştir ve erdem gibi güzel davranışlar insanın doğasından ortaya çıktığını savunmuştur (Cevizci, 2009, s. 72-73).

Comte ise özgeciliği güzel bir davranış olarak görerek bencillik gibi davranışların tam zıttı olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda kişiler eğer bencil olursa, hayatını sürdürür fakat içsel huzura eremez. Böylece toplumsal olarak huzur içinde beraber yaşamayı özgecilik sayesinde olacağını ifade etmektedir (Akbaba, 1994 s. 24).

A. Schopenhauer, bu konuda ise kişiler vicdanlarından yani acıma duygularından ötürü özgeci olmaktadır. Vicdan ise ahlakın en temel gereksinimidir (Akbaba, 1994, s. 26). Durkheim özgeci davranışı, kişinin hiçbir çıkar gözetmeden içsel olarak yani vicdanen yaptığı bir davranış olarak değerlendirmiştir (Karadağ ve Mutafçılar, 2009, s. 44).

2.3.5.4. Özgecılık ve Psikoloji

Özgecılık kavramı psikolojik yönüyle de ele alınmaktadır. Psikologlar, bireylerin özgeci davranışlarının altında yatan zihinsel ve duygusal süreçleri irdelemektedir. Psikolojinin alt disiplinlerinden olan sosyal psikoloji, gelişim psikolojisi ve pozitif psikoloji özgeci tutum ve davranışların bireylerde oluşturduğu içsel süreçleri incelemiştir. Böylece psikolojinin oluşumunda katkı sağlayan kuramlar bakımından özgecılık incelenmiştir.

2.3.5.5. Psikanalitik Kuramda Özgecılık

Psikanalitik yaklaşımda özgecılık, ahlaki tutumlar ve benlik kavramıyla açıklanmaktadır. Benlik insan organizmasında somut bir bölgede yer almamaktadır. Yine de benliğin gözlenebilen bir tarafı psikanaliz kurama göre savunma mekanizmalarını oluşturmaktadır.

Freud, psikanalitik kuramını yani psikanalizle tedavi metodunu ortaya süren ilk kişidir. Freud insan psikolojisinin benliğini id, ego ve süper ego gibi terimlerle açıklamaktadır. İd yani alt ben insanın doğumuyla başlayan bir süreçtir ve güdülerini ele almaktadır bu yönüyle bilinç dışıdır. Güdüler sürekli isteklerini yerine getirmek için çabalar. Ego yani ben ise insanın yaşadığı çevreye göre oluşturduğu benliğidir ve akılla ilişkilendirmiştir. İd ve ego hep bir mücadele ile iç içedir. İnsan isteklerine ego karar verdiğinde bir bilinç hali ya da bilinç dışı oluşmaktadır buna da süper ego yani bir diğer ifadeyle üst ben ortaya çıkmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1988 s. 247).

Kişinin alt benini yani id ile toplumsal yaşam çatışmaya girdiğinde kişi toplumdan bir ceza görmektedir. Kişi toplumla çatıştığı oranda huzursuzluğu artacaktır. Çatışmanın süreklilik kazanması durumunda kişi bundan rahatsızlık duymaktadır. Bu rahatsızlık kişilerin tarafından bastırıldıkça, kaygı düzeyleri artış göstermektedir. Kaygılarını gidermek için savunma mekanizmasına ihtiyaç duyacaktır. Özgecılık diğer insanların sıkıntılarını çözüm geliştirdiği için psikanalist kurama göre özgecılık bu savunma mekanizmasında bir faktör olarak bulunmaktadır. Özgeciliğe göre kişi ancak bir başkasına karşılık beklemeden yardım ederse iç huzura ermektedir (Tuzcuoğlu, 1995, s.2-3).

Psikanalitik tedavi yöntemine göre ahlaklı davranış olan fedakârlık ve yardımda bulunmak gibi davranışların asıl sebebi utanç duymamak ve kişinin kendisini suçlu hissetmemesinden geliştiği fikri bulunmaktadır (Akbaba, 1994, s.30).

Carl Gustav; Fedakârlık, iyilikte bulunmak gibi davranışlar kişinin bireyselleşmesi ile ortaya çıkmaktadır çünkü bireyselleşme sonucunda kişi bireyselleşerek benliğini ortaya çıkarmaktadır. Kişi bireyselleştiği için bencillik gibi duygulardan böylece uzaklaşacaktır. Alfred Adler ise bu konuda kişi ancak içtepileri sayesinde menfaatçi olmaktan uzak duracaktır. Adler bu fikre, kişi çocukluğunda oyuncağını başkasıyla paylaştığı için ve sevgi gördüğü için bencil olmayacağını ileri sürmektedir (Kasapoğlu, 2017, s. 43).

2.3.5.6. Ahlaki Gelişim ve Hümanist Kuramda Özgecilik

Ahlak doğuştan gelişen bir olgu olarak görülmektedir. Kişi ancak çevresiyle iletişime geçtikten sonra ahlak kurallarını öğrenmektedir. İnsanın fiziksel gelişimi gibi ruh gelişimi de önem arz etmektedir ve bunun için ahlak kişinin hayatında önemli bir faktördür. Piaget ve Kohlberg gibi psikologlar bu konuyla ilgili olarak yaptıkları ahlak gelişimine araştırmalarda zihinsel ve ahlaki gelişim birbiriyle alakalıdır. Dolayısıyla kişinin ekonomik durumu ve diğer faktörlerin ahlaki gelişimde önemli bir etken olduğunu savunmuştur (Kabaday ve Aladağ, 2010 s. 880).

Bu yönüyle Piaget ve Kohlberg ahlak gelişmesini bilişsel olan bir sürece bağlamışlardır. Ahlak Piaget'e göre ahlak gelişimi; dışa bağımlılık ve özerk ahlak evresi olarak iki şekilde ortaya çıkmıştır. Dışa bağımlı olan ahlak evresi çocuğun ebeveynine güvenerek onların koyduğu kuralları sorgulamadan kabul etmektedir. Kişinin ihtiyacı doğrultusunda ortaya çıkan durum ise özerk ahlak evresini oluşturmaktadır. Bu konuda Kohlberg ise Piaget'e ait olan ahlaki gelişim evrelerini geliştirerek bunun üzerinde çalışmıştır. Kohlberg Piaget'e ait olan iki ahlak evresini şu şekilde altı evreli hale getirmiştir (Kağıtçıbaşı, 1988, s. 252- 254) :

Tablo 1.1: Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Evrelerinin Tanımlanması

I. Gelenek Öncesi Düzey	
1.Evre: İtaat ve Ceza Yönelimi; ceza, ahlak kurallarını belirleyen etkidir. Ceza almamak için kurallara uymak gerekir. Durumun dış görüntüsü kararı etkiler.	2. Evre: Saf Çıkarıcı Yönelim; bireysel çıkarın etkili olduğu evredir, ödül almak etkilidir. Karşılıklı alış-veriş yani ne kadar verirsem o kadar alırım.
II. Geleneksel Düzey	
3. Evre: İyi Çocuk Eğilimi; birey için başkalarının ne düşündüğü önemlidir. Başkalarından takdir bekler. Davranışta niyet önemlidir.	4. Evre: Kanun ve Düzen Eğilimi; toplumsal düzen için kurallar önemlidir. Otorite tarafından kınanmamak için kurallara uymak gerekir.
III. Gelenek Üstü Düzey	
5. Evre: Kontrat ve Yasaya Uygunluk Yönelimi; doğru eylemler toplumun yararı için önemlidir. Kurallar toplumun huzuru için gereklidir.	6. Evre: Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi; evrensel ahlaki kurallar önemlidir. Vicdan kuralların önündedir.

Kaynak: Kağıtçıbaşı, 1988, s. 254-257

Hümanistik psikologlar şu soruyla yola çıkmışlardır: “Eğer psikologlar sadece ruhsal hastalıkların üzerinde yoğunlaşırlarsa ruhsal sağlık hakkında ve olumlu insan davranışları hakkında nasıl bir şeyler öğreneceklerdi?” sorusunu hümanist olan psikologlar sorarak insanın ahlakına dair olan yönleri ele almışlardır. Hümanist yönü ağır basan psikologlar ise bu soruyla diğer duyguları da böylece araştırmışlardır. Bu alanda öne çıkan isimler; Abraham Maslow ve Carl Rogers’dır (Schultz ve Schultz, 2007,s. 670).

Maslow’unda psikoloji alanına ihtiyaçlar hiyerarşisini öne sürerek katkısı olmuştur. İhtiyaçlar piramitinin en üstünde yer alan;‘kendini gerçekleştirme’ kısmından bahsetmektedir. Herkes bu hiyerarşiye göre kendisini gerçekleştirebilir. Bunun için kişi en alt basamaktan en yukarıya doğru hareket ederek her basamağı

geçerek kendisini gerçekleştirebilir. Burada önemli olan husus; kişi dünyaya geldikten sonra yani bebeklik sürecinde ailesinden sevgi görmesi gerekmektedir. Eğer bu ihtiyaçlar doğru karşılanmaz ise kişi kendisini bu hiyerarşiye göre gerçekleştiremez. (Schultz ve Schultz, 2007, s. 674).

Bahsi geçen Maslow'a ait olan bu hiyerarşide kişi gerçekleştirse mutlu ve huzurlu olmaktadır. Kendini gerçekleştiren insanda da empati yeteneği gelişerek başlarına yardımcı olmaktadır. İşte bu seviyede özgecilik gelişme göstermektedir (Ümmet, 2013, s. 30).

2.3.5.7. Davranışçı ve Sosyal Öğrenme Kuramlarında Özgecilik

John Broadus Watson, “*Bebeklerin ve Çocukların Psikolojik Bakımı*” isimli eserinde çok fazla müsamaha gösteren ebeveyn anlayışını eleştirerek düzen getirici bir metot öne sürmüştür. Eser, acımasız kuralları önerip ve katı tavsiyelerle düzenleyici bir metot içeren bilgileri ihtiva etmektedir. Bu eser, Amerika'nın çocuk yetiştirme kitabı haline gelmiştir. Watson ve Rayner, Pavlov'un hayvanlar üzerinde uyguladığı klasik koşullanmanın insanlar üzerindeki etkisini ölçmek için “Küçük Albert Deneyi” ismini verdikleri deneyi yapmışlardır. Deneyde 9 aylık bir bebek olan Albert'in belli nesnelere olan tepkisini ölçerek ve koşullanma yoluyla Albert'in belli nesnelere karşı korku duymasını sağlamışlardır. Böylelikle korkunun öğrenebilir bir davranış olduğunu öne sürmüşlerdir (Schultz ve Schultz, 2007, s. 434-439).

Skinner, edimsel koşullanma ve pekiştirme süreçleri etkileriyle alakalı olarak çalışmalarda bulunmuştur. Edimsel koşullanma, dış uyaran haricinde meydana gelen bir davranıştır. Burada önemli olan husus dış uyaranların olup olmamasından ziyade uyarının fark edilmemesidir. Skinner, pekiştirme terimi üzerinde de durmuştur. Pekiştirmeleri sürekli ve aralıksız olarak ele almıştır (Schultz ve Schultz, 2007, s. 490-92).

Skinner, özgeciliğe neden olarak iyi davranışların pekiştirilmesini görmüştür. Böylece davranışçı kuram doğrultusunda özgecilik doğuştan gelen bir özellik değildir ve ona göre sonradan edinilen bir davranıştır. Bunu bir örnekle şöyle açıklamaktadır; bir çocuğun annesi ona süt verene dek ağlamasını ve her defasında sütü gelene kadar bunu tekrarlaması sonucunda direnç kazanmaktadır. Bu gibi

davranışlar sonucunda kişiler, çocukluktan beri bu tarz bilgileri tecrübe ederek kazanmaktadırlar ve taklit ederek öğrenme metodunu geliştirmektedirler. Bu örneğe göre ahlaklı olmak da tekrar edilerek öğrenildiğini saptamıştır. Bu sebepten dolayı olumlu sosyal davranışlar, çocukluk dönemlerinde sıkça pekiştirilirse ileriki zamanlarda da iyi davranışlar devam edecektir(Akbaba, 1994, s. 31-3).

Albert Bandura da Skinner gibi pekiştirmeler olursa olumlu değişim olabileceğini ve pekiştirmeler olmazsa da öğrenmenin süreceğine inanmaktadır. Bireyler kişileri model alarak bir başka deyimle bir başkasını taklit ederek de öğrenmeyi gerçekleştirmektedirler. Bandura, insana dair psikoloji davranışlarını sosyal çevrede tespit ettiği için teorisine ‘sosyal öğrenme’ ismini vermiştir. Bundan ötürü yaşamın zor süreçlerini de kapsayan ve bunun üstesinden gelmek için yeterlilik kavramını da ele almıştır. Sorunların üstesinden gelen ve kendine yetme seviyesi yüksek olan insanların daha mutlu, daha başarılı, daha özgüvenli oldukları görülmüştür. Bandura’nın çalışmaları medya yoluyla insanlara sunularak yapılan programlar neticesinde insanlarda olumlu davranışların geliştiği ve sayıca arttığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalarla Bandura, olumlu sosyal davranışların öğrenilebileceğini açıkça göstermiştir(Schultz ve Schultz, 2007, s.504- 508).

Sosyal öğrenme alanında görev alan psikologlar saldırganlık, korku ve özgeci davranışların doğuştan gelmediğini ve çevreyle iletişime geçtikten sonra öğrenilen davranışlar olduğunu öne sürmüşlerdir.

2.4. Özgecilik ve Egoizm

Ahlak felsefesine göre egoizm; bireyin mütemadiyen kendini düşünmesi ve menfaatlerini üstün tutması anlamına gelmektedir (Cevizci, 2003 s. 130). Psikolojik egoizm ve etik egoizm olarak egoizm iki farklı türde irdelenmiştir. İnsanların içgüdülerini ve eğilimlerini psikolojik egoizm araştırmaktadır. Buna göre insanlar kendi ihtiyaçlarına göre davranırlar. Başka bir deyişle herkesin egoist bir yönünün olduğu üzerinde durulmuştur. Etik egoizm ise bireylerin ahlaki ihtiyaçlarını göre davranışlar sergileme istekleridir. Bu ifadeye göre kişi ihtiyaç doğrultusunda davranırsa, ahlaki açıdan doğru davranmış olmaktadır (Günör, 2019, s.55).

Egoizmin reçetesi yani panzehri özgeciliğin tatmin edilebilir seviyelerde tatbik edilmesidir. Egoizm insan ruhunu hasta yaparken, özgecilik ise şifayı

bulmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle egoizm ve özgecilik arasında bir zıtlık meydana gelmektedir. Egoizm, davranışlar temelinde kişinin bireysel hazlarını ve güdülerini ön plana sürerken, özgecilik ise tam tersi yönde kişinin bireysel hazlardan ve tatminlerden arınarak başkasının iyi olmasını gözetmektedir. Kişi, kendi bireysel arzuları ve ihtiyaçlarını karşıladığı için de ayıplanmamalıdır. Fakat bunun yanında kişi, başkalarının zor durumlarına karşı empati davranışı geliştirip özgeci tutumlar da gösterebilmelidir.

2.5. Özgeciliğin Faydaları

Toplumu ve bireyleri ilgilendiren bazı ahlaki erdemler bulunmaktadır. Özgeciliğe bu erdemlerden bir diğeri arasında yer almaktadır. Birçok felsefeci ve psikologlar özgeciliğin toplumlara ve bireylere faydasını araştırmışlardır. Felsefeciler özgeci eylemlerin toplumlar için sistematik olarak düzenleyici faydalar olduğunu öne sürerken, psikoloji bilimi ise özgeci davranışların bireyleri mutlu olmaya ve kendine yeterli bireyler haline gelmesinde yardımcı bir araç olduğunu vurgulamışlardır.

Özgecilik, iyilikte bulunurken iyilik yapılan kişiden hiçbir karşılık ve beklenti oluşturmama durumudur. Karşılık beklemeden yapılan iyilik, kişiyi daha mutlu ve kendisini iyi hissetmesine olanak tanımaktadır. Fedakâr davranışlar gösteren bireyler, hayatlarında merhamet sahibi olmaktadır. (Kasapoğlu, 2017, s. 73).

Elizabeth Midlarsky, özgeciliğin insana ruhen ve mental olarak yararlarını irdemiştir. Özgeci davranışlarda bulunan kişi, kendi hayatında sıkıntı ve kederden bu yolla kurtulacağını ve hayatına mana katacağını ifade ederek sosyal hayatta da daha başarılı olunacağı yönünde bilgiler vermiştir. (Karadağ ve Mutaftçılar, 2009, s. 53).

Lucretius ve J. S. Mill'e göre mutlu olmak için keyfe yönelik duyguları ve ızdıpları kıstas olarak gören kişiler şayet bir başkasına yardımda bulunurlarsa yani özgeci davranışlar geliştirirlerse daha mutlu olacaklarını ileri sürmüştür. Bir diğer ifadeyle özgeci davranışlar kişiyi mutlu kılmaktadır ve sabır duygularını geliştirmektedir (Akbaba, a.g.e. s.27).

Özgeci davranışlarda bulunan kişiler karşılıksız iyilik yaptıkları için bu onların daha iyi hissetmesine sebep olmaktadır. Bu konuda Maslow'un hiyerarşisine göre kişi sürekli ileriye gitmelidir. Özgeci özellik barındıran kişiler, bencil tutum

gösteren insanlara nazaran daha gelişmektedirler. Özgeci olan kişilerin iyi ve güzel davranışları ve çevrelerine olan yararları dini kaynaklarda da sıkça vurgulanmıştır. Psikolojik araştırmalar günümüzde gösteriyor ki, özgeciliğin bireyin iç dünyasına ve ruhuna faydalı olduğu belirlenmiştir(Kasapoğlu, 2017. s. 75).

2.6. Pitirim Alexandrovich Sorokin ve Özgecilik Teorisi

Pitirim Alexandrovich Sorokin, 1889'da Rusya'ya bağlı olan küçük bir kasaba Turia'da dünyaya gözlerini açmıştır. Turia, Finlandiya sınırına yakın bir yerleşim yeridir. Bölgede Türk-Fin etnik kimliğine mensup olan Komi halkı pagan inançlarını hâlâ yaşamaktadırlar. Komilerin ahlak görüşlerine göre ortak mülkiyet hâlâ devam ettiği için yardımlaşma kültürleri oldukça yoğun bulunmaktadır. Sorokin teorilerini oluştururken Komi halkının ahlak görüşlerinden emsal ve ilham almıştır. Tanrı inancı, doğa sevgisi, fedakârlık kısacası özgeciliği oluşturan kavramları konu almıştır (Karakaya, 2018, s. 378).

Sorokin, Rusya'da S.t Petersburg Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamladıktan sonra Amerika Birleşik Devletine geçerek sosyoloji alanında eğitimlerine devam etmiştir. Amerika'da Harvard Üniversitesinde sosyoloji bölümü kurduktan sonra birçok bilimsel yayınlara imzasını atmıştır (Kızılçelik, 1991, s. 29-28)

Sorokin, çalışmalarında toplum ve kültür dinamiklerini irdelemiştir. Toplumların din yapılarından, ekonomik koşullarına kadar hatta sanatsal yaratıcılıklarına da değinerek insanın içinde bulunduğu koşulları sistemleştirmiştir. Doğu ve batı kültür sentezini gerçekçi bir disiplinle ele almıştır.

2.6.1. Pitirim Alexandrovich Sorokin'in Özgecilik Teorisi

Sorokin, toplumlarda ve bireylerde özgeciliği bilinç ve bilinçüstü kavramlarla açıklamıştır. Bireylerin ve grupların özgeci davranışlarının gizemini aralamak için bazı sanatçı ve din adamlarının biyografilerini incelemiştir. Özgeci davranışları anlamlandırmak için kişiliklerin dönüşüm ve değişim yollarını çalışmalarına konu almıştır. Özgeci bireylerin gerçekten yaratıcı bir deha olarak gizemli oldukları yönünde yüce aşkla, erdemle ve ahlakla ilgili olarak bireylerin ve sosyo-kültürel yapılarını irdelemiştir.

Sorokine göre ilahi aşk yani ‘Yüce aşk’ kutsal olduğu için menfaat ve bencil duygulardan arınmıştır. Yüce aşk fedakâr olduğu oranda özgeci olmaktadır. Fedakâr aşkta egolarını hiçe sayan insanlar ve menfaatini düşünmeyen insanları öne çıkarmaktadır ve böylesi aşk saf ve masum insanları kapsamaktadır. Bencil olan insanlara göre bencil olmanın hep bir nedeni bulunmaktadır ve bu kişiler fedakâr aşkı tadamazlar. Fakat yüce aşka hedonistlerden yani hazcılardan bazı kişiler de ulaşmışlardır. Böylesi bir aşka ancak bencil yanlarını terbiye ederek erişmişlerdir. Ego ve bencil olanlar yüce aşka bu özelliklerinden dolayı erişememektedirler (Sorokin, 2002, s. 177).

Sorokin, farklı dinlere mensup olan özgeci kişilerin dinlerine göre ifadelerde bulunmuştur. Semavi dinlere mensup olanları kendi dinlerine göre semavi olmayan dinleri de yine kendi inançları doğrultusunda ele almıştır ve bütün dinlere yer vermiştir. Özgeci olan kişiler yüce aşklarını inançlarına göre yorumlayıp dile getirmişlerdir. Sorokin örnek olarak Gazzâlî ve Hallac gibi mutasavvıfların özgeci olduklarını belirtmiştir. Sorokin, Müslüman filozofların ve mutasavvıfların fikirlerini irdelerken bazı metinlerine yer vermiştir. “Biz tek vücutta iki ruhuz. Eğer beni görürsen, O’nu gör ve eğer O’nu görürsen, ikisini de görürsün.” Bu sözlerin tam manasını bulduğu söz ise Hallac’ın; “Ben Hakım” ifadeleridir. Sorokin, Hallac-ı Mansur ve Gazzâlî’yi iman yönünden büyük bir Müslüman, Allah’la yakınlaşmış birer fedakâr kişiler olarak görmektedir. Cenâb-ı Allah’ın yolundan gitmeyi ve ilahi aşkı tadarak hakikate varmayı insan-ı kâmil olarak gören yani iyi insan olarak nitelendiren Gazzâlî, derin ve anlamlı ahlaki öğretileriyle yüce aşkı bulan fedakârlar arasındadır (Sorokin, 2002, s. 178- 179).

Kişi, hangi dinin mensubu olursa olsun özgeciliği oluşturan kriterlere sahipse bu sevgiyi taşımaktadır. Din insanlara ahlak ve güzel davranışları aşlamaktadır. İnsanlar bu bahsedilen ilahi aşka ve ahlaka bilinç üstü yani "mistik yol" aracılığıyla ulaşmaktadırlar. Bu mistik yol şunlardan oluşmaktadır: Bilinçüstü benliğin fark edilmesi ve bencil olmaya iten hazlardan arınarak Cenâb-ı Allah’a teslim olmaktır (Sorokin, 2002, s. 190).

Sorokin, özgecilik analizinde üç türlü fedakârlardan bahsetmektedir. Bunlardan ilki; "erken talihli", diğeri; “geç olgunlaşmış”, üçüncüsü ise “aracı” tipi oluşturmaktadır. Doğuştan gelen özellikle fedakâr olanlar erken talihlidir ve bu sebepten ötürü daha erken yaşlardan itibaren bilinçüstü özelliğe sahiptirler.

Dolayısıyla egoları ve bencillikleri olmadığı gibi fedakâr olarak adlandırılmaktadırlar. Geç olgunlaşmışların hayatları iki kısma ayrılmaktadır. Bunlar; özgecil öncesi ve özgecil oldukları zamanları kapsadığı için büyük bir değişim yaşamaktadırlar. Özgecil öncesi hayatlarında özgecil davranış bulunmamaktadır. Hayatlarındaki değişim dönemi sancılı ve acılı bir hayat yani hakikate götürecektir bir uyanış yaşarlarsa özgeci olarak dönüşmektedirler. “Aracı tip” ise erken ve geç olgunlaşmışların arasında yer almaktadır ve iki türü de ait özellikler taşımaktadırlar. Sorokin, böylece bu üç tanımlamayla; yaratıcı özgecileri ve dâhileri sınıflandırmıştır (Sorokin, 2002, s. 202).

Egoist insanların kurduğu dostluklar; samimiyetsiz oldukları için iletişimleri kısa sürelidir. Egoistler çocukluktan itibaren nefret dili ve cezalandırma tekniği veya ödüllendirme metoduyla yetiştirilmektedirler. Bu tür yetişmiş insanlar hem kendilerine hem de çevrelerine karşı zarar verici davranışlarda bulunabilirler. Sonuç olarak egoist kişilerin dostlukları bu sebeplerden kısa sürmektedir (Sorokin, 2002, s. 176).

Sorokin ve çalışma arkadaşlarının yaklaşık dört ayı kapsayan yaptığı deneysel bir çalışmaya göre bir takım sonuçlara varılmıştır. Bu çalışma kapsamında arası kötü olan kişileri iyileştirmek ve özgeciliği aşmak için bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada beş çift ve araları bozuk olan öğrenci grubunun her birine dostane yönü ağır basan kişilere dönüşmeleri için bir takım görevler verilmiştir. Bu dört aylık süreçte arası bozuk olan kişiler birbirlerine karşı birer dosta dönüşmüşlerdir. Bu dostluğun kurulmasında; bazı etkinliklerin biletini vermek, dansa davet etmek ve birbirlerinin çalışmalarına yardımcı olmak gibi kötü giden ilişkiyi iyileştiren davranışlar yer almaktadır. Bu etkinlikler kötü giden ilişkiler böylece düzelmektedir(Sorokin, 2002, s. 102).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUNUS EMRE ve SOROKİN'İN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. BULGULAR

3.1.1. Yunus Emre'nin İlahi Aşk Sorokin'in Yüce Aşk

Muhabbet anlamına gelen aşk kelimesinin bir diğer anlamı ise aşırı yoğun olan duygu anlamına gelmektedir. Tasavvuf ehli olanlar aşkı hakîkî (ilâhî) ve mecâzî aşk şeklinde ikiye ayırmışlardır. Hakîkî aşk, Cenâb-ı Allah'ın ve kulunun birbirlerini sevmesi anlamlarına gelmektedir. Mecâzî aşk ise kısaca; insanların birbirlerini ve diğer canlıları sevmesi demektir (Uludağ, 1991, s. 58-59).

Türk edebiyatında yani Divân edebiyatında ve tasavvufî eserlerde sıkça aşk konusuna yer verilmiştir. Tasavvufta Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî eserlerinde aşk konusuna değinmiştir. Yunus Emre, Bakî, Şîrazî, Nesîmî, Fuzûlî, Eşrefoğlu Rûmî, Nâilî, Nedîm, Nâbî , Dede Ömer Rûşenî, Niyâzî-i Mısırî, Seyyid Nizamoğlu Seyfullah gibi ve diğer mutasavvıflar ve şairler aşk konusuna sıkça yer vermişlerdir. Mutasavvıfların ve şairlerin dizelerinde ilahi ve mecâzî aşkı ele almışlardır (Uzun, DİA, s. 19).

Yunus Emre, genellikle şiirlerinde gerçek aşkı yani “ilahi aşkı” beyitlerinde vurgulamıştır. Yunus Emre'nin yaşadığı aşk, ilahi aşk kapsamına girmektedir. Şiirlerinde kendisinin Cenâb-ı Allah aşkı ile yandığı ve tek arzusunun Allah'a kavuşmak olduğu sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Yunus Emre, insanların gönüllerinde muhakkak bir sevgi türü olduğunu, şu dizeleriyle açıklamıştır;

“İşksuz adem dünyede bellü bilün ki yoktur

Her birisi bir nesneye sevgüsü var aşıkdur”(Timurtaş, 2018, s. 28)

Yunus Emre, aşağıda yer alan dizelerinde ise imanının yüksek derecesini ve aşka olan bakış açısını aynı cümlede ele alarak, kendisini ilahi aşka adadığını vurgulamıştır.

“Ey aşıklar ey aşıklar mezhep ü din aşktır bana

Gördü gözüm dost yüzünü yas kamu düğündür bana”(Gölpınarlı, 2019, s.132)

Yunus Emre, aşık olan kişiye hırsı ve hevâyı yani korkuyu terk etmesini öğütlemektedir. Dolayısıyla bu dizesinde Yunus Emre'nin ilahi aşkla yandığı için, bu aşkın verdiği huzurla hırsının ve korkusunun olmadığı anlaşılmaktadır. Bahsi geçen beyit şöyledir;

“Aşktan da'va kılan kişi anmaya hırsı u hevâ

Aşk evine girenler ayrık ve meyl u ne hevâ”(Gölpınarlı, 2019, s.136)

Yunus Emre, aşık olan ve aşkı tadan kişinin mecazi olarak miskin olacağını yani gönlünün sevgiye teslim olacağını ve direnmeyeceğini belirtmiştir. Tasavvuf öğretisine göre Hakk yani Cenâb-ı Allah yoluna teslim olmak için bunun yolu âşık olmaktan geçmektedir. Bundan ötürü gerçek aşk, bir diğer anlamıyla Allah'a duyulan aşkın aktarımı olmaktadır. Hakk yoluna aşkla giren kişiler; gönül yıkmaz, kötü söz, söylemezler anlamını ihtiva eden beyit şu şekildedir:

“Aşık olan miskin olur Hak yoluna teslim olur

Her ne dersin boyun tutar çâre yok gönül yıkmağa”(Gölpınarlı, 2019, s.137)

Tasavvufa göre yaşadığımız dünyada gerçek güzelliğe ve mutluluğa ulaşmanın yolu ancak ilahi aşkın yüceliğine erebilmektir. İnsanlar ruhen ve mental olarak davranışlarında hem iyi şeyler hem de kötü şeyler barındırmaktadırlar. İyi olana yönelmek isteyen kişi; içindeki kötü duygulardan ve yokluk öğelerinden kurtulmak zorundadır. Tasavvufi olarak bunun yöntemi ise nefsini köreltmek ve eğitmekten geçmektedir. Cenâb-ı Allah'a tasavvufi olarak ulaşmanın yollarından birisi de ilahi aşkla teslim olmaktır. Yunus Emre aşağıda yer alan dizelerde Allah aşkıyla yandığını ve tek isteğinin Allah'a kavuşmak olduğunu dile getirmiştir. Öyle ki ilahi aşk yani Allah aşkı onun için bir yaşama biçimi haline gelerek, gece ve gündüz hayatın her noktasında ilahi aşkla dolup taşmıştır.

Aşkın aldı benden beni bana seni gerek seni

Ben yanarım dün ü günü bana seni gerek seni(Gölpınarlı, 2019, s.139)

Aşk farklı şekillerde gönüllerde tecelli etmektedir. Kişi, aşkı nerede aradığı burada önem arz etmektedir ve Yunus Emre dizesinde bu konuya değinmiştir. Yunus Emre, Cenâb-ı Allah'a yönelip ilahi aşkı talep etmiştir. İlahi aşkı hem canında yani teninde hem de gönlünde yani ruhunda yaşadığı için bundan yana hiç şüphesi olmamıştır. İlgili dizesi;

“Sorar isen aşk nerdedir nerde istersen ordadır

Hem gönülde hem candadır hiç kalmadı gümânımız”(Gölpınarlı, 2019, s.141).

Kişi, Cenâb-ı Allah'tan gelen her şeye karşı rıza göstermelidir. Ancak bu şekilde ilahi aşkın sırrına ermektedir. Yunus Emre, Cenâb-ı Allah'tan gelen her şeyi kabul etmiştir. Bu kabulleniş, Yunus Emre'nin canının ve gönlünün ilahi aşkla yandığını göstermektedir. Yunus Emre, bu konudaki dizesi;

“Senden gelir cevr-ü cefa ben âh-u vah etmeyeyim

Düşmüşüm aşkın oduna yanıp nice tütmeyeyim”(Gölpınarlı, 2019, s.148).

Yunus Emre, yaşadığı aşkın rahmani yani ilahi olduğunu ve bu aşkı muhafaza etmek için şeytanla savaş verdiğini açıkça dile getirmiştir. İlgili dizesi;

“Bu aşk bize rahmanidir hem canımızın canıdır

Onun için şeytan ile her dem bu savaşım benim” (Gölpınarlı, 2019, s.151).

Yunus Emre, aşk sahibi olan kişinin bu aşktan ötürü kalbinin yumuşadığını ve aşk sahibi olmayanların ise taş gibi katı ve soğuk bir kalbe sahip olacağını tespit etmiştir. Buna yönelik şöyle demiştir;

“Aşk var gönlü yanar yumşanır muma döner

Taş gönüller kararmış sarp katı kışa benzer”(Gölpınarlı, 2019, s.116).

Yunus Emre, aşka eren kişilerin gönüllerinde ve ruhlarında taşıdıkları bu aşk dolayısıyla bedenlen ölseler bile ruhen ölmediklerini vurgulamıştır. Aşka sahip olmayanların ruhlarında bir mana olmayacağı için ölümlerinin bir şey ifade etmeyeceğini şu şekilde dizeye dökmüştür;

“Aşık öldi diyü salâ virürler

Ölen hayvan-durur aşıklar ölmez” (Timurtaş, 2018, s.64).

Aşık kişi, kibir ve kin gibi olumsuz duyguları kalbinden ve aklından silip attığını ise şöyle yorumlamıştır;

“Aşık kişi bilmez öğüt zira assı kılmaz öğüt

Unutur ol kibr ü kini terk eyler gider dükânı”(Timurtaş, 2018, s.242).

Yunus Emre, yaşadığı ilahi aşktan dolayı büyük ve kutsal bir duygu yoğunluğu yaşadığını ve bu aşka teslim oluşunu şöylece ifade etmiştir;

“Gönül düşdi bu sevdaya gel gör beni ışk neyledi

Başımı virdüm kavgaya gel gör beni ışk neyledi”(Timurtaş, 2018, s.279).

Tasavvufta aşk-ı ilahi bir terbiyeden geçerek insanın gönlüne tecelli etmektedir. Tasavvufta böylesi bir aşk insana sunulan en büyük hazinelerden biri olarak görülmektedir. Bir gönülde muhabbet bağı yoksa o gönül de kötülükler ve bencilikler hüküm sürmektedir. Bu tür insanlar en başta kendisine ve sonra etraflarına zarar vermektedirler. Yunus Emre, Cenâb-ı Allah'ın ilahi aşkının neticesinde nefsini terbiye etmiştir. Gönlünü tamamen ilahi aşkla yoğurmuş, insanlara ve tüm canlılara karşı sevgi duymuş ve bunu eserleri aracılığıyla da günümüze kadar ulaştırmıştır. Nefsinin tüm kötü yanlarından kurtularak ve ego yani benlik duygusundan arınarak ilahi aşka erişmiştir.

Sorokin ele aldığı bilinçüstü kişiliği metafizikle ilişkili olarak görmektedir. Özgecilekle alakalı olan örneğin; yüce aşk, ahlak, vicdan, yardımlaşma duygusu, fedakârlık gibi kavramlardan bahsetmektedir. Bu kavramlar da Tanrı ile yakınlaşmanın bir yoludur (Sorokin, 2002, s. 200-201).

Sorokin'in bilinçüstü kişiliği ve yüce aşkı Yunus Emre'nin ilahi aşkı ile benzeşmektedir. Sorokin'in değindiği yüce aşk; bilinçli egoların ve akılların sınırlarını aşarak hazcı, faydacı ve mutluluk çıkarlarının peşinde olmamaktadır. Yüce aşk eğer ben merkezli olursa bu fedakâr olmaya engel teşkil etmektedir. Bundan dolayı da özgeci yüce aşktan bahsedilememektedir. Fedakâr aşk, egolarımızın çıkar ve hazlarını yok etmeye teşvik etmeye yöneliktir. Yunus Emre, bunun içindir ki bir dâhidir ve Sorokin'in deyimiyle yaratıcı özgecidir. Sorokin'in belirlediği tespite göre de yaşadığı aşka fedakâr aşk tanımlaması yapılabilir.

3.1.2. Yunus Emre'nin Benlik Kavramı ve Sorokin'in Bilinçüstü Kişiliği

Benlik kavramı psikoloji, sosyoloji, felsefi ve dini araştırmaların içinde ele alınan kavramlardan bir tanesi olmuştur. Benlik kavramı özellikle psikanaliz kuramcılar tarafından çokça ele alınmış bir konu olmaktadır.

Bu kapsamda örnek olarak Yunus Emre'nin derin insan algısı ve benlikle ilgili dizeleri bulunmaktadır. Yunus Emre, bu dizleriyle evvela ruh olarak yaratıldığını ve sonra dünyaya gelip bebeklik sürecinden ölümüne kadar değin olan benlik aşamalarını derin bir bakış açısıyla sunmuştur.

“Yürür idim anda pinhan Hak buyruğu vermez aman

Vatanımdan ayırdılar bu dünyaya düştü gönül”

“Günde iki kez çözerler başına akça dizerler

Ağzıma emcek verdiler nefis kabzına düştü gönül”

“Bu nesneyi terk eyledim yürümeye azmeyledim

On'ki süngüğün yazarlar elden ele düştü gönül”

“Hayırdan şerri çok sever işlemeğe becid iver

Nefsinin dileğin kovar nefis evine düştü gönül”

“Ölüceğiz şükredeler sinden yana iledeler

Allah adın zikredeler çok şüküre düştü gönül”

“Su getireler yumağa kefen saralar komağa

-Ağaç ata bindireler teneşire düştü gönül” (Gölpınarlı, 2019, s.377-378)

“Yürür idim anda pinhan Hak buyruğu vermez aman

Vatanımdan ayırdılar bu dünyaya düştü gönül”

Tasavvuf edebiyatında; “Bezm-i elest” terimi bezm-i ezel, bezm-i can, kalû belâ şeklinde de geçmektedir. Cenâb-ı Allah’ın insanı yaratmadan önce insanın ruhlarıyla olan konuşmasını ifade etmektedir. (Pala, DİA, s. 108)

Bezm kelime olarak manası Farsça’da “sohbet meclisi” demektir. Bezm-i elest ifadesi Cenâb-ı Allah’ın insanı yaratmadan önce insanların ruhlarına yaptığı hitabı ele almaktadır. (Yavuz, DİA, s. 106). Cenâb-ı Allah Kur’an-ı Kerim’de insanı yaratmadan evvel insanların ruhlarına sorduğu soru Kur’an-ı Kerim’de şöyle yer almaktadır; “Rabbin, insanoğlunun sulbünden soyunu alıp devam ettirmiş, onlara: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim” demiş ve buna kendilerini şahit tutmuştu. Onlar da: “Evet şahidiz” demişlerdi. Bu, kıyamet günü, “Bizim bundan haberimiz yoktu” dersiniz veya “Daha önce babalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı, biz de onlardan sonra gelen bir soyuz, bizi, boşa çalışanların yaptıklarından ötürü yok eder misin?” dersiniz diyedir” (A’râf Sûresi, 7/172-173). Kısacası bezm-i elest ayette geçen; “Ben sizin Rabbiniz değil miyim” Allah’ın sorusunu ifade eden bir terimdir. Yunus Emre; “Yürür idim anda pinhan Hak buyruğu vermez aman / Vatanımdan ayırdılar bu dünyaya düştü gönül” dizesiyle ebedi âleme ve bezm-i eleste atıfta bulunmaktadır. Yunus Emre’ye göre dünya hayatı ölümlü olduğu için geçici bir hayattır dolayısıyla hakîkî âlem olan ebedî âlemi gerçek vatani olarak görmüştür. Bu sebepten geçici olan bu dünya hayatında kötülük yapmamayı, fedakâr davranmayı ve insanlara karşılık beklemeden iyilikte bulunmayı çok önemsemiştir. Yunus Emre’nin düşünce dünyası bu şekilde oluşmuştur.

“Günde iki kez çözerler başına akça dizerler

Ağzıma emcek verdiler nefis kabzına düştü gönül” (Gölpınarlı, 2019, s.377)

Yukarıda yer alan dizelerde Yunus Emre, insanın dünyaya gelerek bebeklikten itibaren yaşadığı süreci anlatmaktadır. İnsan geçici olan dünya hayatına geldiği için nefsi tatmıştır. “Ağzıma emcek verdiler nefis kabzına düştü gönül” sözleriyle insanın dünyaya gelip nefis sahibi olduğunu vurgulamıştır.

“Bu nesneyi terk eyledim yürümeye azmeyledim

On’ki süngüğün yazarlar elden ele düştü gönül”(Gölpınarlı, 2019, s.377)

Bu dizelerde Yunus Emre, artık bebeklikten çıktığını ve yürümeye başladığının altını çizmiştir. İnsan ömrüyle alakalı olan doğum, büyümek ve ölüm gibi süreçler teker teker ele almaktadır. Aynı zamanda psikolojik bir kavram olan nesne ilişkileri kuramın da dolaylı yoldan böylece değinmiştir.

Freud, bebeklerin nesne ilişkilerinde anne ve bebek arasında emzirmeden dolayı sıkı bir bağ bulunmaktadır ve bu da çocukları annesine bağımlı kılmaktadır. Bebek annesinin sütünü emdikten sonra ihtiyacı karşılandığı için mutlu olmaktadır. Bebeklikten edinilen anne sütünü emmeyle kazılan bu bağ bebeğin ileriki yaşlarında başka kişilere karşı duyduğu sevgiyi pekiştirmektedir (Freud, 2014, s. 89).

“Bu nesneyi terk eyledim yürümeye azmeyledim” dizesiyle de bebeklik sürecini ele alarak insanın psikolojik dönemlerini ele almıştır.

“Hayırdan şerri çok sever işlemeğe becid iver

Nefsinin dileğin kovar nefis evine düştü gönül” (Gölpınarlı, 2019, s.377)

Yukarıda yer alan dizelerde Yunus Emre insanın ne denli nefisine düşkün olduğunu vurgulamıştır. “Şüphesiz yok ki, Allah Teâlâ insanlara hiçbir şey ile zulmetmez. Velâkin insanlar kendi nefislerine zulmederler” (Yûnus Sûresi, 10/44). Yunus Emre’nin her bir dizesinin dayanağı bulunmaktadır. Dizelerini oluştururken ağzına gelen her bir sözü sırf dizeler oluşturmak için söylememiştir. Mutasavvıf olduğu için Kur’an-ı Kerim’den feyz ve ilham alarak bu dizeleri ortaya çıkarmıştır. “Hayırdan şerri çok sever işlemeğe becid iver” dizesinde insanların iyilik ve

güzellikten çok şerre ve kötülüğe eğilimli olduklarını dile getirmiştir. Cenâb-ı Allah ayetinde de insanların kendi nefislerine zulmettiklerini yani kendilerine kötülük yaptıklarını ve kötülüğü insanların kendilerinin ortaya çıkardığını buyurmuştur.

“Ölüceğiz şükredeler sinden yana iledeleler

Allah adın zikredeler çok şüküre düştü gönül” (Gölpınarlı, 2019, s.378)

Yunus Emre, bu dizede imân etmenin önemini belirtmiştir. Dünyanın gelip geçici olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Cenâb-ı Allah’ın adını zikretmenin huzur getirdiğini ifade etmiştir.

“Su getireler yumağa kefen saralar komağa

Ağaç ata bindireler tenesüre düştü gönül” (Gölpınarlı, 2019, s.378)

Yunus Emre, ömrün bitişini de bu dizesinde açıklamıştır. Bezm-i elestle başlayan süreçten sonra, insanın dünyaya gelmesini ve bebekliği ardından büyüyerek nefesine kapıldığını ve ömrün son aşaması olarak ölümü konu edinmiştir.

Bu şiirin tamamına bakıldığında doğum, sosyal ilişkilene ve ölüm anlatılmaktadır. Yani yaşamın ilk evresinden alınarak sonrasında yaşadığı iyi ve kötü zamanlar ve ölümün ona getireceği cennet ya da cehennem kavramlarından bahsetmiştir. Benlik doğumdan ölüme kadar gelişen bir duygudur. Bu şiirin geneli incelendiğinde Sorokin’in kişilik incelemesine benzemektedir

Yunus Emre, bu dizesiyle bedenen görünen kendisinin ötesinde iç dünyasında farklı âlemlerin, derin bir ruh halinin ve iç dünyasının varlığına vurgu yapmaktadır. İlahi aşka eren kişiler, hakikate erdiklerinden ötürü dış dünyayı sıradan insanlar gibi yorumlamamaktadırlar. Bu dizesinde buna dikkat çekmiştir;

“Beni sorma bana bende değilem

Bir ben vardır bende benden içeri” (Gölpınarlı, 2019, s.201)

Yunus Emre, kişinin özünü tanıyıp bilmesiyle Hakk yani Cenâb-ı Allah’ın yoluna gireceğini dile getirmiştir. Yunus Emre’nin bahsi geçen sözlerinde; insan benliğini bir başka deyimle iç dünyasını anlamlandırmadan hakiki manada iman etmiş olmayacaktır. İlgili dizesi;

“Nite kim ben beni bildüm yakın bil kim hakk-ı buldum” (Timurtaş, 2018, s.102)

Yunus Emre, ilahi aşkı tatmadan egonun insanın ruhsal yapısından silinmeyeceğini ve egonun yani benliğin yıkıcı etkisinden çıkılamayacağını adeta bir reçete gibi sunmuştur. Benlik eğer aşkı tadarsa anlam kazanmaktadır ve benlik, benlik olmaktan çıkıp aşkla bütünleşerek bir mana kazanmaktadır. Bu yöndeki anlamı veren dizesi;

“Gir gönüle bul andadur benliğin defterini dür” (Timurtaş, 2018, s.42)

Yunus Emre, insanın canının Cenâb-ı Allah’a ait olduğunu belirtmiştir. Cenâb-ı Allah’ın yaratma kudretiyle insanı yarattığını ve can verdiğine şöyle değinmiştir:

“Bilenlere sormak gerek bu tendeki can neymiş

Can hod Hakk’ı kudretidir damardaki kan neymiş” (Timurtaş, 2018, s.71)

Bu dizelerden de anlaşılacağı gibi insanın Hak karşısında kendini anlama, yokluk bilincinden varlık bilincine geçme düşüncesidir. Bu yolun en önemli aşaması insanın Ben-i tanımlanması ve anlaması durumudur. Ben insanın özüdür. Dolayısı ile can Allah’a aittir. Yunusa göre gerçek benlik öz olan ilahi benliktir. Ete, kemiğe, kıyafetle bilinen varlığımız, yani ego gerçek benliğimiz değildir.

“Bu dünyanın kararı yok sen neymiş ben neymiş”(Timurtaş, 2018, s.42)

Yunus Emre, bu dünyaya ilim, irfan ve ruh dünyasına mana vermeye geldiğini açıklamıştır. Mal, mülk, altın yığmaya yani biriktirmeye gelmediğini ise şu şekilde ifade etmiştir;

“Ben bunda geldüm bu dem girü ilüme gidem

Sanma ki bunda beni altına mala geldüm” (Timurtaş, 2018, s.117)

Yunus Emre, iç ve dış dünyasını cem ederek yani birleştirerek Hakk’a iman ettiğini; “Uş ben beni cem’ eyledüm ol dostâ îmân eyledüm” sözleriyle açıklamıştır. Cenâb-ı Allah’ın varlığına ve birliğine iman ettiğini, bu iman sayesinde de riya gibi kötülüklerden uzak durduğunu şöylece belirtmiştir;

“Uş ben beni cem’ eyledüm ol dostâ îmân eyledüm

Birliğine kıldum kâmet riyâ tâat nemdür benim” (Timurtaş, 2018, s.130)

Yunus Emre, ilim alan ve gören kişilerin alçakgönüllü ve mütevazı olması gerektiğine vurgu yapmıştır. “İlim ilim bilmekdür ilim kendini bilmekdür” ifadesi, ilim alanların evvela kendilerini bilmesi yani havailik, hodbinlik, kibirlilik gibi davranışlardan kaçınması gerektiğinin açıklamasını dizesinde şöylece yapmıştır;

“İlim ilim bilmekdür ilim kendini bilmekdür

Sen kendini bilmezsen ya nice okumakdur”(Timurtaş, 2018, s.55)

Yunus Emre, suretlerin insanı yanıltacağına insanın sıfatında yani özünde mana olacağına ilişkin saptamalarda bulunmuştur. Surete kanan yani surete aşık olan insan bir hayal dünyasında bulunmaktadır. Dünya hayatında insanların ve diğer varlıklara dair birçok suret bulunduğu ve bunlara takılıp kalmamak gerektiğini ele almıştır. Yunus Emre'nin bu ilgili dizesi;

“Sûretten gel sifata anda ma'ni bulasın

Hayallerde kalmagıl erden mahrum kalasın

Bu yolda acayib çok sen acebe aldanma”(Timurtaş, 2018, s.60)

Yunus Emre, dini inanç ve tasavvuf çerçevesinde insan yapısına değinmiştir. Bu konuya ilişkin dizelerinde anlam ifade eden tespitlerde bulunmuştur. İnsanın doğumundan ölümüne kadar olan korkularından, hazlarından, bencil yanlarından ve diğer duygu durumlarından bahsetmiştir. Bunu yaparken; ilahi aşk, sabır, tevâzu, insan-ı kâmil olmak, ikrâr, ihlâs, irşâd, fehm, fakr, ârif olmak, tefekkür, akıl, erdem ve nefis gibi kavramları kullanarak açıklamalarda bulunmuştur. Benliği eğitmek, nefisten kurtulmak ve kendini gerçekleştirmek için günümüz insanına da psikolojik katkılar sağlamaktadır.

Sorokin benliği oluşturan kişilik yapısını yani kişiliği dört gruba ayırmaktadır. Bunlar şu şekilde yer almaktadır:

1- Biyolojik bilinçsiz: İnsanın hayvansal yanını temsil etmektedir.

2- Biyolojik bilinç: Açlık gibi biyolojik ihtiyaçları kapsamaktadır.

3- Toplum bilinci: Dinler ve sanat gibi kuşaktan kuşağa geçen bilgiler yer almaktadır.

4. Bilinç-üstü: Son aşama olan biliçüstü ise özgeciliğin olduğu kişilik türüdür. Bu seviyede kişi ilahi aşk sayesinde kendisini Tanrı'ya yakın hissetmektedir. Özgeci kişiler bilim ve sanata yatkındırlar ve öğretilerini bu yollarla insanlığa sunmaktadırlar. (Vexliard, 1965, s.171-173).

Sorokin'e göre bireylerin türlü egolarının uyum süreci, kendini kabul ettirmiş gruplarla dayanışmada olmak ve birlikte çaba göstererek gerçekleşirse meydana gelmiş olmaktadır. Bu uyum benzer istek, ego ve düşüncelerle şartlanmaktadır. Yunus Emre, bu anlamda kendini erenlerin dergâhına koyarak tasavvuf bilinciyle benliğinden sıyrılmıştır. Psikolojiyi ilgilendiren; akıl, erdem, gönül, dost, kardeşlik, barış gibi terimleri tasavvufî açıdan mükemmel bir sistematikle işlemiştir. Sorokin, bilinçüstü kişileri bir dahi, yaratıcı özgeci, tanrısal bir özdeşlikle açıklamaktadır. Sorokin'in özgeci kişiliği ile Yunus Emre'nin tarif ettiği insan-ı kâmil vasfı bilinçüstü kişiliğe denk gelmektedir.

3.1.3. Yunus Emre'nin İnsan Sevgisi ve Sorokin'in Özgeci Aşk

Yunus Emre'nin insanı, diğer canlıları ve bütün evreni kapsayan sevgi anlayışıyla, Sorokin'in özgeci sevgisi mukayese edilerek incelenmiştir.

“Bir kez gönül yıkdunsa bu kılduğun namaz değül

Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değül”(Timurtaş, 2018, s.98)

Yunus Emre, bu dizesinde gönül küstürmenin ve incitmenin kalbi kırılan kişide derin travmalara yol açtığını edebi bir şekilde ele almıştır. İnsanlığın ihtiyacının gönül birliği olduğunu, Cenâb-ı Allah sevgisine hem psikolojik olarak hem de sosyal olarak ihtiyacının olduğunu vurgulamıştır. Kalp kırıp, insan incittikten sonra kişinin yaptığı ibadetlerin kişiyi psikolojik olarak tatmin etmeyeceğini vurgulamıştır. Kişi, insanlara güzel davranıp gönül kazanırsa yaptığı ibadetlerde huşu içinde Cenâb-ı Allah'a teslim olacağını ve huzura ereceğini tespit etmiştir. Bir diğer ifadeyle kalp kırıp ardından ibadet etmenin huzura ermeye engel olacağını dolayısıyla kişinin iç hesaplaşma yani vicdanının kendisini rahatsız edeceği üzerinde durmuştur. Bu yönüyle kalp kırmadan yapılan ibadetlerin iç huzuru sağlamada önemine değinilmiştir. Yunus Emre bu yönüyle, Cenâb-ı Allah'a yani Hakk'a âşıktır bundan ötürü de insan gönlüne önem vermektedir. Tüm insanlara hoşgörülü olmayı öğüt vererek ilahi aşka çağırmaktadır. Yunus Emre'yi anlamak için tasavvufi terimler içeren dizelerini bu açıdan analiz ederek ilahi aşkına ve öğütlerine mana vermek gerekmektedir.

“Ben gelmedim dava için benim işiüm seviyiçün
Dostun evi gönüllerdir gönüller yapmağa geldüm” (Timurtaş, 2018, s.107)

Yukarıda yer alan dizesinde hayata açıkça dünyalık meşgaleler için gelmediğini, sevgi ve ilahi aşk için geldiğini beyan etmiştir. İnsanın gerçek evinin yani ruh dünyası merkezinin insan gönlü olduğunu ve bundan ötürü gönüller kazanmaya geldiğini açıkça dile getirmiştir.

Yunus Emre, gönül incitmeyi en büyük günah olarak görmektedir. Bu yüzden dünya malına ve meşgalesine meyli bulunmamaktadır. İnsanların manevi yönüne yani ruhlarına değer vermektedir. İnsanların duygu ve düşüncelerinde kin, nefret, kötülük gibi olumsuz duygular bulunmamaktadır İnsan benliğinin kötü olan yanlarını Yunus Emre'nin verdiği yol göstericilikle ve rehberle terbiye edebilmektedir ve psikolojik olarak özgeci bir sevgi besleyebilmektedir.

Yunus Emre, dünyanın geçici bir konaklama yeri olduğunu köprüye benzeterak teşbihte bulunmuştur. Ömür çok hızlı akıp gitmektedir, hayatın sonu ölümle gelmektedir. Hayat ölümle sona ermektedir bu konuda ölümü hatırlatarak dünyanın kimseye kalmayacağını ve sevilip sevilmenin önemli olduğunu dizesinde şöyle ele almıştır;

“Dünyeye gelen göçer bir bir şerbetin içer
Bu bir köprüdür geçer cahiller anı bilmez
Gelin tanışık idelüm işin kolayına tutalum
Sevelüm sevilelüm dünyeye kimseye kalmaz”(Timurtaş, 2018, s.60)

Yunus Emre, kişinin sevdiği dostunun dostluklarını da seveceğini açıklamıştır. “Dostun dostuna dost ol” sözleriyle hem ilahi aşka dikkat çekmiştir hem de insan ilişkilerini düzenleyen formülleri belirtmiştir. Cenâb-ı Allah'a dost olan kişiye herkes iyi olan vasıflarından ötürü sempati beslemektedir. İlahi aşk yaşayan kişi, Allah'ın yarattığı ırk fark etmeksizin bütün insanlığa kucak açan sevgi türüne sahip olmaktadır. İlgili dizeler;

“Sen gerçek aşkısan dostun dostuna dost ol
Bu halde kalursan dosta değil yaraşık
Yitmiş iki millet kurban ol aşkısan
Ta aşıklar safında tamam olasın sadık” (Timurtaş, 2018,, s.60)

Yunus Emre, kişilerin ben ve sen ayrımını yaparak, bir bütün olmayarak manada eksik kalacaklarını ve anlaşılmayacaklarını dile getirmiştir. İnsanlar bencil olan yanlarını iyileştirmezlerse, ikili insan ilişkilerinde bir bütünlük sağlayamayacaklardır. Eğer ben ve sen ikiliğine düşmezlerse; birlik olmanın hem daha faydalı olduğunu hem de ruhsal olarak ilişkilerine mana kattıklarını fark edeceklerdir. İşte o zaman gerçek sevgiyi, paylaşmayı, yardım etmeyi ve ben, sen ayrımı olmaksızın biz olmayı gerçekleştireceklerdir. Bu manayı ifade eden dizeleri;

“Senün ben dimekliğün ma’nide usul değül

Bir kapu kullarına şaşı bakmak yol değül” (Timurtaş, 2018, s.97)

“Bize birlik sarayın toğru beşaret ayın

Geç ikilik fikrinden kogıl benliği ya kul” (Timurtaş, 2018, s.87)

Yunus Emre’nin neredeyse dizelerinin hepsinde aşk, sevgi, sabır ve daha birçok üstün vasıf belirten kavramlar bulunmaktadır. Örnek verilen dizelerde özgecilik açıkça görülmüştür. Sorokin, insanı ele alırken dini sevgi yönünü Tanrı ile tanımlamaktadır. İlahi aşka giden bu süreçte bu aşkı kuvvetli ve iyileştirici bulmaktadır(Sorokin, 2002, s. 17)

Empedokles ise aşkın gücü olan birleştirici yanına değinmiştir. Bilinçli aşk; sempati, dostluk, dayanışma gibi kavramlarla açıklanarak ele alınmıştır. Eğer sevgi dünyada olmasaydı; bu enerji fiziksel olmak üzere biyolojik ve sosyokültürel olarak evrensel parçalarına ayrılırdı. Bununla beraber sevgi olmadığı içim uyumdan söz edilemezdi. Bunun neticesinde kaos ve düşmanlık gibi olumsuz etkenler tüm dünyayı sarardı. İlahi aşk, inanç düzeyinde sonsuzluğa uzanarak ve bu doğrultuda zenginleştirerek evreni ve insanlığa güç vermektedir. Ruhsal ve sosyal olarak kötü durumda olan kişinin iyileştirilmesinde özgecilik ve sosyokültürel güçler çok önemli bir etkidir. Dostoyevski aşkın ontolojik gücünü “*Karamazov Kardeşler*” isimli eserinde şöyle ifade etmektedir; “İnsanların günahlarını gördüğümüzde, bazen onlara mütevazı bir sevgiyle mi yoksa zorla mı tepki vereceğimizi bilemiyoruz. Her zaman onlarla mütevazı bir sevgiyle savaşmayı seçin. Eğer bu gerçekleşirse tüm dünya fethedilebilir. Alçakgönüllü sevgi en müthiş, en güçlü, eşi benzeri olmayan dünyadaki güç olacaktır” (Sorokin, 2002, s. 39).

Dostoyevski’nin ifade ettiği gibi Sorokin’de aynı şekilde anlatımlarıyla sevginin gücüne önem vermiştir. Yunus Emre, evrensel boyutta birliği, uyumu,

evrensel sevgiyi, ilahi aşkı, kötülüklerin karşısında durarak, nefsinden sıyrılarak aktarmıştır. Sorokin ise sevginin, tüm kötülüklerin karşısında duracağına inanarak ve yardımlaşmanın önemine değinerek ilahi aşk ve inançla huzur ve mutluluk elde edileceğini dile getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında Yunus Emre ve Sorokin, sevginin iyileştirici gücünü yani özgeciliği vurgulamışlardır.

3.1.4. Yunus Emre'nin Nasihatlerine Özgeci Bakış

Yunus Emre'nin insanlara verdiği nasihat yönü olan dizeleri incelenirken "*Risâletü'n Nushiyye*" isimli eserinden örnekler verilmiştir. Bu yönüyle insanlara yol gösterici ve rehber olmuştur. Nasihat niteliği taşıyan dizeleri ruhsal problemler yaşayan insanlar için bir yol gösterici ve adeta terapi niteliği taşımaktadır.

Aşağıda yer alan dizelerde Yunus Emre'nin kibir destanı örnek gösterilerek kibrin ruhsal ve sosyal olarak ne denli yıkıcı bir etki bıraktığı irdelenmiştir. İnsanların büyülenmesi ve bencil yanadır. Kibirli insan kendisini üstün görerek hiçbir hatasını fark etmemektedir. Bu tür davranışlarda ikili ilişkilerin dinamiklerinin yapısını bozduğu gibi kibir gösteren kişinin tüm çevresi de ruhsal olarak yara almaktadır. Yunus Emre, kibir sahibi kişilerin karşısına tevazu sahibi olan yönüyle çıkmaktadır.

Tasavvufta tevazu ilmine girmek ve başlamak çok önemli bir yer tutmaktadır ve bu yanıyla birebir neredeyse özgeciliğin maksadıyla aynıdır. Bu yönüyle tevazua emsal olarak örneğin; tasavvufî yönelişte bulunan öğrenci ya da mürid ilim meclisinde kendisini bırakıp orada bulunanları önemsemelidir. Öğrenci ya da mürid nefisini körelterek kendisi aç ya da tok fark etmeksizin önceliği diğer insanlar olmalıdır ve kendisinden evvela diğer kişilerin ihtiyaçlarını düşünerek onlara ikram etmelidir (Kuşeyrî, 2017, s. 740).

“Bu beş günlük ömrü harca yetmez

Sağır mı kulağın niçün işitmez

Kibir geldi seni bullattı gitti

Ecel atı seğirdir geldi yetti

Dırîgaa sen seni hiç bilmedin
Nasıl kulsun ki kulluk kılmadın

Eğer sen kul isen pes kanı bakın
Niçe bir niçe (ye) senin dileğin

Ne ussun var ne had bellü delisin
Ne bunda diri ne sinde ölüsün

Bu hal ile kalırsan biçaresin
İçin şirk ile dolmuş şûr u sersin

Yetişmeden sana va'de gözün aç
Hevâ vû kibr yolundan beri kaç

Aşaklıktır yerü göğü götüren
Yedi kat yirden aşağı duran

Aşaklık üzre durur yer ile gök
Öğersen cümleden alçaklığı öğ

Aşak varan kişi devlet iletti
Ana kim yetiser uzadı gitti

Kibir aldı eri görünmez oldu
Dahı yüksek yere binmez oldu

Aşaklıkla kanaat hoş yar oldu

Ne istersen anlarda var oldu” (Gölpınarlı, 2019, s.14-15-18)

Yunus Emre, yukarıda yer alan dizlerinde mütevazı olmanın öneminin üzerinde durmuştur. Kibir sahibi olmanın duru suyu bulandıran yani kirleten bir kir gibi olduğunu teşbihte bulunarak ele almıştır. Kibirli olmaya lüzum olmadığını çünkü sonunda ölüm olduğunu; “Ecel atı seğirdir geldi yetti” ifadesi şeklinde özetlemiştir. Yani ecelin at gibi hızla koşarak geldiğini ve insanı alıp götürdüğünü vurgulamıştır. “Ne ussun var ne had bellü delisin” sözleriyle kâmil bir akla sahip olmayan ve had sahibi olmayan insanlara seslenmiştir. Dizenin devamında ne ölü ne de dirisin, diyerek; kibirli ve haddini bilmeyen insanların ne yaşadığını ne de ölü gibi habersiz olduğuna atıfta bulunmuştur. Yunus Emre’ye göre insan, Cenâb-ı Allah’a ve yarattığı evren karşısında mütevazı olmalıdır çünkü hayatı bitiren ölüm her an kapıda olmaktadır.

Eğer kibirli olmaya devam ederse ve dünya hayatına hak ettiği anlamdan fazlasını verilerse; “Bu hal ile kalırsan biçaresin” dizesiyle uyarmaktadır. Bu ifadeyle kibir gösteren kişinin aslında çaresiz olduğunu belirtmiştir. “İçin şirk ile dolmuş şûr u sersin” dizenin devamında yer alan bu sözlerle ise; kibirli kişinin Cenâb-ı Allah’a karşı şirk koşarak yani günaha girdiğini ele almıştır. Dolayısıyla Cenâb-ı Allah Kur’an-ı Kerim’de bu konuya ilişkin şöyle buyurmuştur: “Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.” (Nisâ Sûresi, 4/36.)

“Aşaklık üzre durur yer ile gök”, Yunus Emre bu sözleriyle; yer ve göğü örnek göstererek, yerin ve göğün mütevazı olarak durduğunu ifade etmiştir. Bir diğer ifadeyle insana yeri ve göğü emsal göstererek teşbihte bulunmuştur. Göğün yeryüzünün üstünde yer almasına rağmen göğün sanki dünyanın bir parçasıymışçasına mütevazıca durduğunu dile getirmiştir. Yunus Emre, mutasavvıf kimliğini yoğun olarak yaşadığı için dolayısıyla Cenâb-ı Allah’ın kelâmı olan Kur’an-ı Kerim’den feyz alarak bu dizeleri satırlara döktüğü apaçık ortadadır. “Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin.” (İsrâ Sûresi 17/37.) Cenâb-ı Allah ayetinde; kibirli olan

kişinin asla gök ve dağ gibi yüksek bir konumda olmayacağı ve yeri yaramayacağını belirtmiştir. Bu ayetin verdiği manaya hayran kalan Yunus Emre, bünyesini saran ilahi aşkla işte bu dizeleri; “Aşaklık üzre durur yer ile gök / Öğersen cümleden alçaklığı öğ” ifade etmiştir. Bu ise Yunus Emre’nin ilahi aşka erdiğini ve Sorokin’in ifade ettiği özgecilik kavramı ile birebir örtüşmektedir.

Öfke duygu durumu; doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere gösterilen doğal bir duygusal tepkidir. Yunus Emre, öfkeye kapılmaktan ve hasetlik, fesatlık gibi insan ilişkilerini bozan davranışlardan uzak durmaktadır. Zira bu gibi negatif duygu durumları insanları hem mental ve duygusal olarak yıpratır hem de dini inancına zarar vermektedir. Öfke, sinir krizlerine yol açarak sağlıklı bir iletişim kurulmasını engeller. Bir diğer taraftan da kişinin bağışıklık sistemini olumsuz yönde etkilemektedir. Yunus Emre, aşağıda yer alan dizelerde öfkeye karşı sabırlı olmayı önermiştir ve bunun faydalarını belirtmiştir.

“Gel imdî aydayın boşu haberin

Birin birin sana gönülde varın

Kim ola bencileyin câna kıyar

Meğer kim ben olam merdâne kıyar

Felek benim işim başaramaya

Melek benim yolumu varamaya

Gözüme yüz bin er zerre görünmez

Hezâr arslan bana berre görünmez

Boşu derler bana key bahadırım

Düzenlik bozmağa her (dem) kadirim

Sakın bâna uyup sen gaafil olma
Benim sözüm tutup imansız ölme

Dek ayruğa değil benim kılıncım
Beni dahı tutar benim kuluncum

Boşu kimdeyise îmânı gider
İman gerek ise vârını gider

Boşu gelincegiz îman ne olur
Oda düşer yanar yâ can ne olur

Boşu işi heman küfr ü dalâldir
Neûzû billâh ol ayrıksı hâldir

Sabır hani boşu kekince olmuş
Düzeng ile safa andak bozulmuş

Fida canı sana ey sabr ola yarı
Ki sabr oldu benim canım gıdası

Sabır kandaysa iyiliktir işi

Mudam azad ider yadu bilisi(Gölpınarlı, 2019, s. 19-20-26-27)

Görüldüğü üzere Yunus Emre, öfkeli tutumların bırakacağı hasarlardan bahsetmiştir ve sabırlı olmanın sağlayacağı faydaları dizelerinde bir bir sıralamıştır. Sabırlı olmanın hikmetine dair Cenâb-ı Allah, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur;

“(Ey Muhammed!) Bizim adımıza de ki: “Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar için (ahirette) bir iyilik vardır. Allah’ın yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.” (Zümer Sûresi, 39/10.) Cenâb-ı Allah, Kur’an-ı Kerim’de iyilik yapmanın ve sabretmenin önemini ve sabretmenin iyiliğe vesile olacağını buyurmuştur. Yunus Emre, Kur’an-ı Kerim’den etkilenecek ve Allah’ın buyruğuna hayran kalarak iyiliği ve sabrı dizesinde ayetteki gibi aynı cümlede önemine değinmiştir.

Tasavvufî kültüre göre öğrenci ya da mürid, her türlü zorluklara karşı göğüs germelidir ve bu zorluklar kimden gelirse gelsin sabır göstermelidir. Bu kendisiyle alakalı olan konularda başkaları ile tartışmamak ve tartışmaktan kaçınmak çok önemli bir husustur. Zorluklara karşın sabırlı olmak, fakirliğe ve her türlü yoksunluğa karşı sabretmek önem arz etmektedir. Bu tür zorluklara karşı sabır gösteremeyenler kendisine derviş ve sûfi dememelidir. İhtiyaçlarını karşılamak için emek vererek çalışmalıdırlar (Kuşeyrî, 2017, s. 735)

Hasetlik ve cimrilik insan psikolojisini olumsuz etkileyen negatif davranış biçimleri arasına girmektedir. Hasetlik, kötülüklerle beslenmiş haksızca tutuma sürükleyen negatif duygu durumudur. Haset kişiler kendisinde olmayan insan özellikleri, mal, mülk, ilim gibi şeylere karşı kıskançlık duygusu geliştirmektedir. Cimrilik ise kişi kendi ve etrafının ihtiyaçlarına karşı duyarsız kalması durumudur. Yunus Emre, dizelerinde haset olanların kendi açtıkları kuyuya kendilerinin düşeceği üzerinde durmuştur. Cimrilik yapanların ise kendi istek ve arzularında bile köreltici olduklarını dile getirmiştir. Yunus Emre, bahıllık yani cimri kişilerin yediğinde tat tuz olmayacağını ifade etmiştir. İnsanın bu kötü duygularının karşısında ise cömert olmayı öğüt etmiştir.

Yunus Emre; “Ne iş kim işleye kendüye ziyan” dizesinde şu ayete atıfta bulunmuştur; “İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağrılıyorsunuz. Ama içinizden cimrilik yapanlar var. Kim cimrilik yaparsa ancak kendi zararına cimrilik yapmış olur. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O’ndan yüz çevirecek olursanız, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar.” Cenâb-ı Allah, Kur’an-ı Kerim’de; cimrilik yapanların kendilerine zarar olarak cimrilik yaptığını, buyurmuştur. Yunus Emre, bu ayetin doğrultusunda; “Ne iş kim işleye kendüye ziyan” sözlerine yer vermiştir. Cimrilik paylaşmaya engel bir dürtü olduğu için paylaşımında bulunmayan insan etrafından paylaşım sonucu doğan bir

sevgi görmeyecektir dolayısıyla da psikolojik olarak çöküntülere maruz kalacaktır. Özgecılık konusunda paylaşım kavramı da önemi bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla kişi paylaşım yaptıkça daha özgeci bir tutum sergileyecektir.

“Ne iş kim işleye kendüye ziyan

Kim ola kendi özüne öyle kıyan

Şeker yer ise dadı dalı yokdur

Ki tatlu dirliği ile hali yokdur

Hasud eli onunçün ermez işe

Kim kime kuyu kazsa kendi düşe

Diyem sana bahılık neyidüğün

Sakınır kendinden kendi yediğün

Hassedden kişi ne faide görür

Neye kim layık isen Tağrı verir

Hasud ile bahil sağışda değil

Red oldular bular hiç işde değil

Zekâtını vermeyenin hali budur

Olur boyuna dar oldu cihanı

Cömertler duydu bunda ol zevali

K’olara vasıl oldu Hak visali”(Gölpınarlı, 2019, s. 30-31-32)

Yunus Emre, mutasavvıf olduğu için dine karşı samimi bir Müslüman olmuştur ve dizelerinde Cenâb-ı Allah'ın emir ve yasaklarına uygun olarak sözler sarf etmiştir. Kıskançlık göstermek insanların hayatta sahip olduklarına karşı çıkararak toplumsal kaosa neden olmaktadır. Cenâb-ı Allah'ın insanlara verdikleri lütfundandır, Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur; “Yoksa, insanları; Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir. Onlara büyük bir hükümrânlık da vermiştik.” (Nisâ Sûresi, 4/54.) Yunus Emre'nin dizesinde bu ayetteki manaya atıfta bulunarak; “Neye kim layık isen Tağrı verir” demiştir yani Allah'ın buyruğunu insanlara öğüt olarak vermiştir. Yunus Emre, dini yönünü yoğun yaşadığı için dizelerinde bunu sıkça vurgulamanın yanı sıra insan psikolojisini de kapsayan sözler de bulunmuştur.

Yunus Emre, iftira ve gıybetin insanın hayatını alt üst eden kötülükler olduğunu belirtmiştir. İftira ve gıybet hem dinen hem de psikolojik olarak ağır yıkımlara sebep olan kötü davranışlardır. Cenâb-ı Allah, gıybeti büyük günahlar arasında görmektedir. Yunus Emre'de; “Çü gıybet mertebesi küfre girür” dizesiyle gıybetin küfür yani günah olduğunu vurgulamıştır. Cenâb-ı Allah, gıybetin çok çirkin bir davranış olduğunu Kur'an-ı Kerim'de şöyle bildirmiştir: “Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.” (Hucurât Sûresi, 49/12.) Yunus Emre, Cenâb-ı Allah'ın ayette gıybetin ne denli çirkin bir davranış olduğunu belirttiği gibi o da gıybeti cana layık bulmayarak, insanın ağızında olan bir hayasızlık olarak görmektedir. Yunus Emre'nin gıybeti kınayan dizeleri şu şekildedir;

“Ki gıybet can ile kadimi değil

Ki gıybet kadasa ademi değil

Çü gıybet mertebesi küfre girür

Nasibi neise ol anı alur

Kişinin haysızdır ağzından gıybet

Ki gıybet kayanın hazinesi dolu

Neyi severisen gözlere anı

Sana görünmedi şeker cihanı

Dilersen gıybeti ben bildireyim

Şakaavet perdesini kaldrayın

Kogıl ayruk sözü sen seni gözle

Senin suçun ile sen seni yüzle

Kimsene suçla kimse kınanmaz

Kişi ayruk suçunu suç sanmaz

N'ola bir gün eğer küfrün yenesin

Seni serh eyleyip seni bilesin

Kamuya doğru dersin doğruysan

Bulunmaz doğruluk sen eğriysen”(Gölpınarlı, 2019, s.41- 42-43-46-47-50)

Gıybet, bir diğer ifadeyle dedikodu insan ilişkilerini tahribata uğrattığı gibi toplumsal bozulmalara da yol açmaktadır. Gıybet, iftira gibi kötü davranışlar her daim kişisel ve toplumsal bozulmalara yol açmıştır çünkü bu kötü davranışların iyileştirici etkisi bulunmamaktadır. Zira tam tersi insan ilişkilerini ve toplumsal normları alt üst eden yıkıcı etkisi görülmektedir. Yunus Emre'ye göre; gıybeti ağzında taşıyan kişiler ağızlarını kirletmektedirler. Gıybet insanın özüne sirayet ettiğinde kötülükler ruhsal olarak vücudu sarmaktadır. Bu kişiler kötülük yaparak

Cenâb-ı Hakk'tan ve kendi özlerinden uzaklaşmaktadırlar. Yunus Emre, iftira ve gıybetten uzak durmayı insanın huzuru için gerekli görmektedir. Yunus Emre'ye göre özünde doğruluk olan kişi gıybet ve iftiradan uzak durmalıdır. Dürüst olan ve aklını kullanan kişi, huzurlu olmanın yanı sıra Cenâb-ı Hakk'ın yoluna da girmiş olmaktadır.

Yunus Emre, güzel ahlakı var edebilmek ve reçete sunmak için birçok kötü düşüncelerin verdiği tahribatı örnek göstererek konu almıştır. Bu kötü düşüncelerimiz karşısında insanın nasıl bir ruh halinde olması gerektiğini belirtmiştir. Kibre karşılık tevazu sahibi olunması gerektiğini, öfke ve gazaba karşılık sabırlı olmanın önemini, haset ve cimriliğe karşılık cömert olmayı, iftira ve gıybet karşılık dürüst olmak gerektiğinin altını çizmiştir. İyi ve güzel ahlaklı olmanın iyileştirici yanlarına değinerek yol göstermiştir.

Cenâb-ı Allah akıl, duygu ve irade olarak insana psikolojik manada üç özellik vermiştir. Akıl, tefekkür etme de temel itici güçtür. Duygu bir diğer adıyla nefis, insanlarda bulunan hazlarının bilinç dışı olan dürtüleridir. İrade ise, duyguların cazibesine rağmen akıldan yana tavır alan kuvvettir. Freud, psikolojik olan bu özellikleri; id yani duygu, ego yani benlik bu da iradeyi temsil etmektedir, süper ego ise akılı temsil etmektedir. Freud'un sıraladığı bu üç özellik birbiriyle bağlantılı olmakla beraber insandaki duygu, düşünce ve davranışlar bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Kişi isterse nefisini terbiye ederek toplum tarafından kabul görülebilir bir seviyeye kavuşturup bu şekilde ruhen huzura ve mutluluğa kavuşacaktır (Cebeci, 2016, s. 107).

Sorokin kısacası özgeciliği karşılık beklemeksizin iyilik yapmayı ve ahlak sahibi olmayı şartları arasında görmektedir. Sorokin'e göre bu tür kavramlar Tanrı'ya yakın olmaktan kaynaklanmaktadır ve hakiki iyilik bu ilahi aşktan kaynaklanmaktadır (Krich, 1996, s. 26).

Sorokin'e göre seçkin fedakârlar bazı özgeci davranışlarını insanların eğitilmesi ve özgeci olmaları için sarfederler. Bu eğitimi entellektüel birikimleriyle sağlamaktadır. Seçkin fedakârlar yüce sevgiye yönelik olaneylemlerini; ibadet ve dua etmek, meditasyon yapmak gibi çeşitli yollarla duygularını güçlendirmektedirler. Seçkin fedakârlar bu tür teknikler sayesinde iyileşmeye ihtiyacı olan bilinç düzeyi

her seviyeden olan kişilere için bile uyguladıklarında olumlu sonuçlar alınmaktadır (Sorokin, 2002, s. 193-194).

Sorokin'in açısından bakıldığında; Yunus Emre'nin güzel ahlak öğretileri seçkin fedakârlığın bir örneğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Yunus Emre eserlerinde, insanların kötü davranışlarını iyileştirmek adına yöntem ve teknik üretmektedir. Bununla beraber Yunus Emre'nin yolu ve metodu olan Cenâb-ı Hakk sevgisi yani ilahi aşk, Sorokin'in yüce sevgisi ile de özdeşleşmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yunus Emre'nin beyitleri ve Sorokin'in özgecilik teorisinin benzer olan yanları, yüksek lisans tez konusu kapsamında el verdiği kadarıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Her ikisi de farklı zaman ve kültürlerde yaşamış olsalar da insana dair çözümlenelerde ortak bir noktada ve ahlaki görüş çerçevesinde birleşmişlerdir. Yunus Emre ve Sorokin, Tanrı aşkının insanı eğittiğine dair saptamalarda bulunarak inanç sahibi olmayı kişinin huzura ermesinde bir rehber olarak görmüşlerdir.

Yunus Emre, insan tasavvurunu ele alırken tasavvuf kültürüyle harmanlayarak yorum getirmiştir. Tasavvufla hemhâl olduğu için bu yolda insan-ı kâmil mertebesine ulaşmıştır. Tasavvuf yolunda ilahi aşka ermek isteyenlere öğütlerde bulunarak rehberlik yapmıştır. İnsan psikolojisini dini ve tasavvufi terimlerle açıklayarak, nefsi terbiye etmenin yollarını belirtmiştir. Bu tasavvufi açıdan olduğu kadar psikolojik olarak da önem arz etmektedir. Dolayısıyla tasavvufun ve psikolojinin ruhu iyileştirme metotları aynı kapsama girmektedir. Ruhsal olarak huzurlu bir hâl içinde olmak isteyen insanlara; iman etmeyi, doğruluğu, sabırlı olmayı, iyilikte bulunmayı önererek ilahi aşkı tatmaları gerektiğinin altını dizlerinde önemle çizmiştir. Yunus Emre'nin tarif ettiği insan-ı kâmil kişi özellikleri arasında; cömert, akl-ı selim, arif ve sabırlı olmak gibi kavramlar yer almaktadır. Sorokin'in yüce aşkı nitelendirme şekli ile Yunus Emre'nin ilahi aşkı aynı kavramlar ışığında benzerlik göstermiştir.

Yunus Emre insanların özlerine dokunmak için benlik ile ilgili kavramları dizelerine aktarmıştır. Bu kavramlar ilahi aşk, cömertlik, kibir, alçakgönüllü olmak, insan sevgisi, sabır, dostluk, barış, ölüm, doğum, korku gibi kavramlardır. Benliği eğitmeyi ve tasavvufu insanlığa, dizeleri ışığında bu kavramlarla aktarmıştır. Yunus Emre insanların kötü davranışlarını ve nefsinin terbiye etmesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Sorokin ise kişilik yapılanmasını dört ana başlıkta ele almıştır. Yunus Emre gibi şahsiyetleri bilinçüstü kişilikle açıklayarak onları yaratıcı bir deha ve özgeci mistikler olarak tanımlamıştır.

Yunus Emre'nin en belirgin özelliği ise kendisini Cenâb-ı Hakk yoluna adanmış bir mutasavvıf olmasıdır. Sorokin ise Tanrı sevgisi ve merhametinin ancak bir başkası için iyilik ve güzel davranışlarda bulunan kişilerde ortaya çıkacağını öne sürmektedir. Bütün dinlerin kurtuluş çabası bu önermeyle bütünleşmektedir.

Sorokin'e göre aksi yönde bir tutum ve davranış sergilenirse kişinin ve toplumların tüm iyilik çalışmaları, dini emiri yerine getirmesi, güzel ahlak için gösterdiği tutumlar için harcadığı çaba boşuna çıkacaktır. Sorokin, insanların erdemli, güzel ahlaklı ve yardımsever olmaları yönünde birçok düşünürün biyografilerini incelemiştir. Bu incelemenin sonunda; bilinçüstü insanların, şairlerin, sanatçıların ve bazı din adamlarının ne yönde bir özgeci tutum sergileyerek Tanrı ile özdeşim kurduklarını aktarmıştır. Bu kişilerin üretici bir güç ve dahi olduklarını tespit ederek, onların birer seçkin fedakârlar olduklarını vurgulayarak güzel ahlak sahibi ve erdemli olmak için ne tür yazılı eserler ortaya koyduklarını "*Sevginin Gücü ve Yolları*" isimli kitabında incelemiştir.

Tasavvufun ana amacında bu dünya için değil öteki dünya yani ahiret için yaşamak bulunmaktadır. Tasavvuf lüğatinde; Cenâb-ı Allah'a ilahi aşkla teslim olmak mertebesine ulaşmak maksadı yer almaktadır. Yunus Emre mutasavvıf olduğu için insana bakış açısını tasavvufî terimlerle açıklamıştır. Sorokin ise; Buda, Hz. İsa (a.s.) ve Gandhi gibi birçok özgeci kişiliği din ayrımı yapmaksızın sevginin seçkin havarileri ve güzel ahlak elçileri olarak görmüştür. İbn-i Haldûn, Hallac-ı Mansur ve Gazzâlî'yi birer büyük fedakâr Müslüman ve Cenâb-ı Allah'a özdeşim kurmuş kişiler olarak ele almıştır.

Araştırmanın sonucunda Yunus Emre ve Sorokin'in farklı çağlarda yaşamalarına rağmen, insan anlayışına dair bazı temel noktalarda Tanrı ile olması gereken bağ konusunda aynı görüşlere ve benzer özelliklere sahiptirler. Sorokin, Yunus Emre gibi şahsiyetleri bilinçüstü kişilikle bağdaştırmaktadır. Sorokin'e göre bilinçüstü kişiler yaratıcı birer dehadır ve bilinçüstü kişilerin yüce aşkı ve fedakâr sevgisi, üzerinde durarak incelemelerde bulunmuştur.

Sorokin ve Yunus Emre ile alakalı farklı birçok konuda araştırma yapılmıştır. Ancak Yunus Emre'nin özgeci tutumları ve davranışlarını aktaran dizeleri özgecilik bakımından ele alınmamıştır. Bu çalışmayla Sorokin'in özgecilik teorisi Yunus Emre'nin beyitleriyle ilk kez irdelenmiştir.

Öneriler

Araştırma sonuçlarından esinlenerek Yunus Emre ile ilgili farklı bir çalışma yapmak isteyenler için öneriler yer almaktadır.

Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler

Araştırma sonucundan elde edilen bulguların yorumlanması sonucunda varılan bilgiler kapsamında şu önerilere yer verilebilir:

1. Yunus Emre'nin hayatı ve şiirleri ilkökul müfredatına uyarlanarak maneviyatı ve öğretileri Millî Eğitim müfredatına eklenebilir.
2. Yunus Emre'nin insana yaklaşımı ve bakış açısı ortaokul ve lise eğitim programlarında daha geniş bir alanda yer verilmelidir.
3. Yunus Emre'nin hayata bakış açısı ve sorunlarla baş edebilme yöntemi ve metodu günümüz insanına katkı sunabilir.
4. Tüketim kültürünün arttığı ve maddiyata yönelimin daha fazla olduğu 21. Yüzyılın sorunlarına dair; Yunus Emre gibi mutasavvıfların yeniden okunarak insanlara özgeci davranışlar kazandırılabilir.

İleride Yapılabilecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

Araştırmadan elde edilen verilerin yorumlanması neticesinde daha sonra yapılması düşünülen çalışmalara ilişkin şu önerilere yer verilebilir:

1. Yunus Emre şiirleri kişilik kuramı kurucuları bakımından incelenebilir.
2. Yunus Emre'nin hayat görüşleri olumlu sosyal davranışlar bakımından incelenebilir.
3. Yunus Emre'nin şiirleri pozitif psikoloji alanıyla karşılaştırılma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Affi, E. (2015). *Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat*. (Çev. E Demirli, A.Kartal). (6. bs.) İstanbul: İz Yayıncılık
- Akbaba, S. (1994). Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Psikolojik Bir Kavram Olan Özgeçilim Üzerindeki Etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 24.
- Aronson, E., Wilson, T. D. & Akert, R. M. (2012). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. O.Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Aşkın, M. (1986). Sosyal Öğrenme Kuramı Açısından Olumlu ve Olumsuz Sosyal Davranışlar. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1) 151.
- Avşar, Z. (2013) *Nasihatler Kitabı Risâletü'n Nushiyye Yunus Emre*. Eskişehir: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı.
- Bardakçı, M. N. (2004). *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Cebeci, S. (2016). *Dini Danışma ve Rehberlik*. (2. bs.) İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Cevizci, A. (2003). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*.(2. bs.) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi*. Bursa: Say Yayıncılık.
- Çağrı, M. İsar. (C.22, s. 490), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). Erişim adresi: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/22/C22007465.pdf>
- Çelik, A. (2011). *Dicle'den Yükselen Feryat Hallâc-ı Mansur*. İstanbul: İrmak Yayınları.
- Darwin, C. (1975). *İnsanın Türeyişi*. (Çev. Ö. Ünalın). (2. Bs.) Ankara: Onur Yayınları.
- Demirci, F. (2007). Erişim Adresi: <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/DEM%20RC-Fatih-%20K-S-%20YASAL-E%209e%20T-%20M-MODEL-%20SOKRATES-VE-PLATON%2080%99UN-E%209e%20T-%20M-VE-%20NSAN-ANLAYI%209eLARI-SOKRAT%20K-VE-PLATON%20K-E%209e%20T-%20M.pdf> 12.01. 2021
- Diğerkâmlık. (t.y.). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi sözlük içinde. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/digerkamlık>
- Dökmen. Ü. (2005). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. (31. bs.) İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Düzgüner, S. (2019). Pro-Sosyal Davranışlarda Diğerkâmlığın (Özgecilik) Tanımı ve Konumu. *Bilimname Dergisi*, 11 (4). 364-365.
- Eflatun, (2013). *Devlet*. (Çev. G. Asan). Ankara: Nülüfer Yayıncılık.
- Eraydın, S. (2014). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. (11. bs.) İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınlar.
- Ersoy, E., & Köşger, F. (2016). Empati: Tanımı ve Önemi. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 38 (2) 9-10.
- Fedâkârlık. (t.y.). Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı güncel Türkçe Sözlük içinde. Erişim adresi: <http://www.lugatim.com/s/fedakar>
- Freud, S. (2014). *Cinsellik Üzerine*, (Çev. Hasan İlhan). İzmir: Sayfa Yayınları.
- Fromm, E. (2011). *Sevme Sanatı*. (Çev. Ö. S. Karadana). İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Gölpınarlı, A. (2019). *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*. (10. bs.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Günör, R. B. (2019). *Ahlak Felsefesinde Özgecilik*. Ankara: Atlas Yayınları.
- Harari, Y. N. (2016). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*. Çev. Ertuğrul Genç, (14. bs.) İstanbul: Kolektif Kitap.
- İnsan. (t.y.). Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi: <https://www.tdk.gov.tr>
- Kabaday, A. & Aladağ, K.S. (2010). Farklı İlköğretim Kurumlarına Devam Eden Öğrencilerin Ahlaki Gelişimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 1(7) 880.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *İnsan ve İnsanlar*. (Göz. geç. 9. bs) İstanbul: Evrim Basım Yayın Dağıtım
- Kara, M. (2004). *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Sır Yayıncılık.
- Karadağ, E. & Mutafçılar, İ. (2009). Prososyal Davranış Ekseninde Özgecilik Üzerine Teorik Bir Çözümleme. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (8) 63.
- Karakaya, M. F. (2018). Bütünleşmiş Kültürün Toplumsal Dinamikleri: Sorokin'in Uygarlık(lar) Okuması. *İstanbul Üniversitesi Dergisi*, 2 (38), 378.
- Kasapoğlu, F. (2017). *İyilik Hali ve Özgecilik*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kaval, M. (2013). Yunus Emre ve Mevlâna'nın Eserlerinde İnsan ve Tekâmülü. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2). 104.
- Kessler, G. (1985) *Sosyolojiye Başlangıç*. (Çev. Fahri Fındıkoğlu). (2. bs.) İstanbul: İstanbul İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları.

- Kızılçelik, S. (1991). Pitirim A. Sorokin Hayatı ve Eserleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (6) 29- 28.
- Koç, E. (2009). Felsefe Nedir?. *Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 3 (1) 222-223.
- Köprülü, F. (2005). *Anadolu'da İslamiyet*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Krich, A. (1996). *Aşkın Anatomisi*. (Çev. Mehmet Harmancı). (6. bs.) İstanbul: Say Yayınları.
- Kuşeyrî, A. (2017). *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkları)*. (Çev. Dilaver Selvi). (13. bs.) İstanbul: Semerkand Yayın.
- Kutluer, İ. İnsan. (C.22, s. 320), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). Erişim adresi: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/22/C22007403.pdf>
- Marx, K. & Engels, F. (1994). *Komünist Partisi Manifestosu*. (Çev. İsmail Yarkın). İstanbul: Dönüşüm Yayınları.
- Nagel, T. (2020). *Özgecilik*. (Çev. Recep Batu Günör), Ankara: Atıf Yayınları.
- Öngören, R. Tasavvuf. (C.40, s. 119), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). Erişim adresi: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/40/C40013055.pdf>
- Pala, İ. Bezm-i Elest. (C.6, s. 108), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). Erişim adresi: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/6/C06016019.pdf>
- Rosenthal, M. & Yudin, P. (1972). *Materyalist Felsefe Sözlüğü*. (Çev. Enver Aytekin ve Aziz Çalışlar). (4. bs.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Scheler, M. (2020). *İnsanın Kosmostaki Yeri*. (Çev. Harun Tepe). (3. bs.) Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Schultz, D.P. & Schultz, S.E. (2007). *Modern Psikoloji Tarihi*. (Çev. Yasemin Aslay). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Sorokin, P. A. (2002). *Ways and Power Of Love Techniques Of Moral Transformation*. Philadelphia and London: Templeton Foundation Press.
- Tatçı, M. (2016). *Yunus Emre Dîvân Seçmeler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tatçı, M. (2019). *Yunus Emre Yorumları İştin Ey Yarenler*. (7. bs.) İstanbul: H Yayınları.
- Tatçı, M. Yûnus Emre, (C.43, s. 600- 602) Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA).
- Timurtaş, F. K. (2018). *Yunus Emre Dîvânı*. (3. bs.) Ankara: Kapı Yayınları.

- Torun, A. (2005). Yûnus Emre ve Halk Kùltürü. *Millî Folklor Dergisi*, 68 (17) 20.
- Torun, T. (2014). Darwin'in Evrim Teorisinde Ahlâkın Kökeni. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi*, (30), 177.
- Tuzcuoğlu, N. (1995). Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakùltesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (7) 2-3.
- Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Uzun, M. Aşk. (C.4, s. 19), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). Erişim adresi: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/4/C04015577.pdf>
- Ümmet, D., Ekşi, H., Otrar, M. (2013). Özgecilik (Altruizm) Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 26 (11), 316-321.
- Üzümçeker, E., Gezgin, G. N. & Akfırat, S. (2019). Sosyal ve Evrimsel Psikolojide İnsan Özgeciliği Bilmecesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 5 (3) 103
- Vexliard, A. (1965). Pitirim A. Sorokin'in Yaratıcı Özgecilik (Altürizm) Psikolojisi. (Çev. Nusret Hızır). *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakùltesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (3) 171- 173.
- Yavuz, Y. Ş. Bezm-i Elest. (C.6, s. 106), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). Erişim adresi: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/6/C06016018.pdf>
- Yavuzer, N. (2017). Bir Prososyal Davranış Kaynağı Olarak Özgeci Motivasyonun İlgili Alan Yazını Işığında Değerlendirilmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakùltesi Dergisi*, 27 (14-1) 108.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. bs.) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, H. (2014). Kimdir İnsan? İnsan nedir?. Erişim adresi: <http://www.felsefetası.org/kimdir-insan-insan-nedir/> adresinden 10.01.2021
- Yılmaz, Ö. (2013). Zaman ve Mekânı Aşan Söylemleriyle Yunus Emre'de İnsan Anlayışı (Özel Sayı). *Eskisehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14) 157.